

ДЕРЖАВНЕ ПІДПРИЄМСТВО
НАУКОВО-ДОСЛІДНИЙ І ПРОЕКТНИЙ ІНСТИТУТ МІСТОБУДУВАННЯ
«НДПІ МІСТОБУДУВАННЯ»

Замовник: Коростишівська міська рада

Договори № 2013-15 від 18.07.2013 р.;
№ 2014-102 від 03.11.2014 р.

ЗАТВЕРДЖЕНО
Наказ Міністерства
культури України

від _____ № _____

Науково-проектна документація
**«ІСТОРИКО-АРХІТЕКТУРНИЙ ОПОРНИЙ ПЛАН
З ВИЗНАЧЕННЯМ МЕЖ ІСТОРИЧНИХ АРЕАЛІВ
М. КОРОСТИШЕВА ЖИТОМИРСЬКОЇ ОБЛАСТІ»**

В. о. директора ДП «НДПІ містобудування»

М.Г. Сюр

**Науковий керівник НПР,
начальник науково-дослідного
відділу теорії, історії архітектури
і містобудування та збереження
об'єктів культурної спадщини**

Т.Л. Жаворонкова

СПИСОК АВТОРІВ:

Науковий керівник роботи,
начальник науково-дослідного
відділу теорії, історії архітектури
і містобудування та збереження
об'єктів культурної спадщини
ДП «НДПІ МІСТОБУДУВАННЯ»

Т.Л. Жаворонкова

Керівник групи науково-
проектного відділу планування,
забудови та реконструкції
території міст (АПМ-1)
ДП «НДПІ МІСТОБУДУВАННЯ»

О.О. Пономаренко

За участю:

Археолог, старший
науковий співробітник
Інституту археології НАНУ,
кандидат історичних наук

А.В. Петраускас

Археолог, співробітник відділу
досліджень, обліку і паспортизації
об'єктів культурної спадщини
Житомирського обласного
краєзнавчого музею

О.О. Тарабукін

РЕФЕРАТ

Звіт про науково-проектну роботу «Історико-архітектурний опорний план з визначенням меж історичних ареалів м. Коростишева Житомирської області»: 59 стор. тексту, 2 арк. креслень, 104 ілюстрації, 29 додатків.

Об'єкт дослідження: нерухомі об'єкти культурної спадщини, пов'язане з ними міське середовище, яке має історично успадкований вигляд та об'ємно-просторову структуру, а також - розпланування та ландшафт м. Коростишева.

Мета роботи полягає в забезпеченні збереження та охорони нерухомих об'єктів культурної спадщини (у тому числі пам'яток), традиційного характеру середовища, а також - умов огляду комплексу об'єктів культурної спадщини міста у єдності з композиційно-пейзажними якостями ландшафту.

Методи дослідження: натурні обстеження, методи бібліографічних, архівних, картографічних, іконографічних досліджень, аналіз здійснених раніше досліджень та наявної проектної документації, сучасної топооснови.

Результатами роботи є історико-архітектурний опорний план м. Коростишева з визначенням території історичного ареалу, узагальнена оцінка культурної спадщини міста.

Наукова новизна роботи полягає в коригуванні списку об'єктів культурної спадщини м. Коростишева, визначенні меж історичного ареалу міста.

Ключові слова: ІСТОРИКО-АРХІТЕКТУРНИЙ ОПОРНИЙ ПЛАН, ІСТОРИЧНИЙ АРЕАЛ, НЕРУХОМІ ОБ'ЄКТИ КУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ, ПАМ'ЯТКИ АРХІТЕКТУРИ ТА МІСТОБУДУВАННЯ, ПАМ'ЯТКИ ІСТОРІЇ, ПАМ'ЯТКИ МОНУМЕНТАЛЬНОГО МИСТЕЦТВА, ПАМ'ЯТКИ АРХЕОЛОГІЇ, ПАМ'ЯТКИ САДОВО-ПАРКОВОГО МИСТЕЦТВА, ДІЛЯНКИ АРХЕОЛОГІЧНОГО КУЛЬТУРНОГО ШАРУ, ТРАДИЦІЙНИЙ ХАРАКТЕР СЕРЕДОВИЩА, ІСТОРИЧНИЙ ЛАНДШАФТ.

СКЛАД РОБОТИ

ТОМ I

А. Текстові матеріали

1. Пояснювальна записка
2. Додатки

Б. Ілюстративні матеріали

1. Картографічні матеріали
2. Іконографічні матеріали
3. Фотофіксація об'єктів культурної та природної спадщини
4. Фотопанорами

ТОМ II

В. Графічні матеріали

1. Історико-архітектурний опорний план м. Коростишева. Основне креслення – М 1 : 5 000
2. Фрагмент історико-архітектурного опорного плану м. Коростишева – М 1 : 2 000

ЗМІСТ І ТОМУ

А. ТЕКСТОВІ МАТЕРІАЛИ

1. Пояснювальна записка	
Вступ.....	9
Розділ 1.1. Історичний та планувальний розвиток м. Коростишева.....	12
1.1.1. Історична довідка.....	12
1.1.2. Природні особливості місцевості, що визначають своєрідність планування та просторової побудови м. Коростишева.....	36
1.1.3. Основні етапи розвитку планування та історичного формування забудови м. Коростишева.....	40
Розділ 1.2. Аналіз існуючої архітектурно-містобудівної ситуації м. Коростишева.....	44
1.2.1. Аналіз існуючої планувальної структури.....	44
1.2.2. Архітектурно-художні особливості історичної забудови.....	45
1.2.3. Характеристика елементів історичного озеленення та благоустрою.....	49
1.2.4. Архітектурно-просторова композиція та пейзажно-видова структура історичного центру міста.....	50
Розділ 1.3. Комплексна історико-культурна оцінка території м. Коростишева.....	52
1.3.1. Узагальнена оцінка культурної спадщини міста.....	52
1.3.2. Загальна характеристика історичного ареалу м. Коростишева.....	58
2. Додатки	
2.1. Список об'єктів культурної спадщини.....	61
2.2. Список використаних документів та матеріалів.....	72
2.3. Список використаних літературних джерел.....	72
2.4. Список використаних архівних джерел.....	78
2.5. Матеріали до історико-архітектурного опорного плану м. Коростишева (огляд історико-археологічних об'єктів і джерел): Рукопис / Виконавці А.В.Петраускас, О.О.Тарабукін.....	81
2.6. Копія листа управління культури Житомирської облдержадміністрації від 31.07.2013 р. № 1046-131/15-13 з додатком.....	117
2.7. Копія листа департаменту містобудування, архітектури та будівництва Житомирської облдержадміністрації від 21.08.2013 р. № 05-1040.....	123
2.8. Копія листа Коростишівської міської ради Коростишівського району Житомирської області від 08.08.2013 р. № 808/21/02-17 з додатками.....	125
2.9. Копія паспорту на пам'ятку історії місцевого значення – група могил періоду громадянської і Великої Вітчизняної війни, 1918-1919, 1943 рр. (м. Коростишів, вул. Дарбіняна, 3, у парку).....	131
2.10. Копія паспорту на пам'ятку історії місцевого значення – могила Героя Радянського Союзу Дарбіняна Л.Х., 1943 р., (м. Коростишів, вул. Дарбіняна, 3, у парку).....	137

2.11. Копія паспорту на пам'ятку історії місцевого значення – могила Гелевея К.В. (1884-1957 рр.), (м. Коростишів, вул. Дарбіняна, 3, у парку).....	144
2.12. Копія паспорту на пам'ятку історії місцевого значення – могила голови ревкому Назаренка І.Г., 1920 р. (м. Коростишів, вул. Дарбіняна, 3, у парку).....	150
2.13. Копія паспорту на пам'ятку історії місцевого значення – братська могила радянський воїнів, 1943 р. (м. Коростишів, вул. Дарбіняна, 3, у парку).....	157
2.14. Копія паспорту на пам'ятку історії місцевого значення – братська могила радянський воїнів, 1943 р. (м. Коростишів, вул. Дарбіняна, 3, у парку).....	163
2.15. Копія паспорту на пам'ятку історії місцевого значення – пам'ятник народу-переможцю, 1941-1945 рр. (м. Коростишів, вул. Дарбіняна, 3, у парку).....	170
2.16. Копія паспорту на пам'ятку історії місцевого значення – братська могила сім'ї партизана Цендрівського Й.Й., 1943 р. (м. Коростишів, вул. Дарбіняна, 3, у парку).....	176
2.17. Копія паспорту на пам'ятку історії місцевого значення – братську могилу радянський воїнів, які загинули в роки Великої Вітчизняної війни, 1943 р. (м. Коростишів, вул. Перемоги, в районі будинку відпочинку «Тетерів»).....	182
2.18. Копія паспорту на пам'ятку історії місцевого значення – пам'ятник на честь робітників і службовців гранкар'єрів, які загинули в боях за Батьківщину в роки Великої Вітчизняної війни, 1941-1945 рр. (м. Коростишів, вул. Червоних партизанів, 29, біля контори гранзаводу).....	188
2.19. Копія паспорту на пам'ятку історії місцевого значення – пам'ятник на честь партизанів та підпільників Житомирщини, які боролися з німецько-фашистськими загарбниками в роки Великої Вітчизняної війни, 1941-1945 рр. (м. Коростишів, східна околиця міста, на автотрасі Київ – Житомир, 104-й км).....	194
2.20. Копія паспорту на пам'ятку археології місцевого значення – поселення, VI-VII ст. н.е. (м. Коростишів, на межі з селом Киричинка, лівий берег р. Тетерів).....	200
2.21. Копія паспорту на пам'ятку археології місцевого значення – поселення, VI-VII ст. н.е. (м. Коростишів, південна окраїна, на південь від єврейського кладовища).....	207
2.22. Копія паспорту на пам'ятку архітектури місцевого значення – костюл, кінець 18 ст. (м. Коростишів, вул. Дарбіняна, 7).....	213
2.23. Копія паспорту на пам'ятку архітектури місцевого значення – плебанія, початок 19 ст. (м. Коростишів, вул. Дарбіняна, 9).....	219

2.24. Копія паспорту на пам'ятку архітектури місцевого значення – педагогічний коледж (старий корпус), 1873 р. (м. Коростишів, вул. Леніна, 29).....	224
2.25. Копія паспорту на пам'ятку архітектури місцевого значення – поштова станція, 1848-1850 рр. (м. Коростишів, вул. Більшовицька, 30).....	230
2.26. Копія паспорту на пам'ятку архітектури місцевого значення – міський парк (м. Коростишів, вул. Дарбіняна, 1)	234
2.27. Копія паспорту на пам'ятку архітектури місцевого значення – купальня садиби гр. Олізара, 1820 р. (м. Коростишів, вул. Дарбіняна, 7).....	238
2.28. Копія паспорту на пам'ятку архітектури місцевого значення – господарська споруда садиби гр. Олізара, 1830-1840 рр. (м. Коростишів, вул. Дарбіняна, 1-а).....	241
2.29. Копія паспорту на пам'ятку архітектури місцевого значення – санаторій «Тетерів», 1952 р. (м. Коростишів, пров. Дачний, 15).....	249

Б. ІЛЮСТРАТИВНІ МАТЕРІАЛИ

1. Картографічні матеріали	258
2. Іконографічні матеріали	264
3. Фотофіксація об'єктів культурної та природної спадщини	270
4. Фотопанорами.....	309

A. ТЕКСТОВІ МАТЕРІАЛИ

1. ПОЯСНЮВАЛЬНА ЗАПИСКА

ВСТУП

Науково-проектна документація щодо складання історико-архітектурного опорного плану та визначення меж історичних ареалів м. Коростишева Житомирської області розроблена на замовлення Коростишівської міської ради (договори № 2013-15 від 18.07.2013 р. та № 2014-102 від 03.11.2014 р.) за завданням на розроблення історико-архітектурного опорного плану м. Коростишева Житомирської області, затвердженим міським головою м. Коростишева.

Натурні обстеження проведено в адміністративних межах міста на площі 974 га.

Роботу виконано відповідно до наступних нормативно-правових актів та нормативних документів:

- Закону України від 25.10.2001 р. № 2768-III «Земельний кодекс України»;
- Закону України від 08.06.2000 р. № 1805-III «Про охорону культурної спадщини»;
- Закону України від 18.03.2004 р. № 1626-IV «Про охорону археологічної спадщини»;
- Закону України від 17.02.2011 р. № 3038-VI «Про регулювання містобудівної діяльності»;
- Закону України від 16.06.1992 р. № 2456-XII «Про природно-заповідний фонд України»;
- Закону України від 25.06.1991 р. № 1264-XII «Про охорону навколишнього природного середовища»;
- Постанови Кабінету Міністрів України від 26.07.2001 р. № 878 «Про затвердження Списку історичних населених місць України»;
- Постанови Кабінету Міністрів України від 03.07.2006 № 909 «Про затвердження Порядку визнання населеного місця історичним»;
- Постанови Кабінету Міністрів України від 13.03.2002 р. № 318 «Про затвердження Порядку визначення меж та режимів використання історичних ареалів населених місць, обмеження господарської діяльності на території історичних ареалів населених місць»;
- ДБН 360-92** «Містобудування. Планування і забудова міських і сільських поселень»;

- ДБН Б.1.1-15:2012 «Склад та зміст генерального плану населеного пункту»;
- ДБН Б.2.2-3:2012 «Склад та зміст історико-архітектурного опорного плану населеного пункту»;
- Порядку розроблення історико-архітектурного опорного плану населеного пункту, затвердженого наказом Міністерства регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України від 02.06.2011 р. № 64, зареєстрованого в Міністерстві юстиції України 24.06.2011 р. за № 781/19519.

Проведення передпроектних історико-архітектурних та історико-містобудівних досліджень є обов'язковим етапом, який передує розробленню генеральних планів населених пунктів, які включено, як і Коростишів, до Списку історичних населених місць України, затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 26.07.2001 р. за № 878. Такий підхід має за мету захист традиційного характеру середовища історичних населених пунктів. До 1960-х рр. у справі охорони культурної спадщини домінував принцип виділення окремих пам'яток культурної спадщини з оточуючого історичного середовища, заміни історичних об'єктів сучасною забудовою. В наступний період цей принцип, що виявився хибним, було замінено містобудівним (середовищним) підходом до охорони пам'яток, при якому визнається ступінь цінності оточуючої пам'ятку історичної забудови, більше уваги приділяється містобудівним комплексам та ландшафту.

Серед широкого спектру пам'яткоохоронних досліджень, тобто таких, які спрямовані на охорону нерухомої культурної спадщини, провідна роль належить історико-містобудівним дослідженням, які в останні десятиріччя вийшли на перший план в якості прояву системного підходу до збереження культурної спадщини з визнанням високої дієвості містобудівних методів охорони нерухомої культурної спадщини та традиційного характеру середовища.

1989 р. в рамках підготовки матеріалів до «Зводу пам'яток історії та культури народів СРСР по Житомирській області» науковим співробітником відділу архітектури дорадянського періоду філії Всесоюзного науково-дослідного інституту теорії архітектури і містобудування у м. Києві (КиївВНДІТАМ) Є.В.Тимановичем написано три статті по об'єктах архітектурної спадщини м. Коростишева: костьол (ост. чверть XVIII ст.), садибний будинок (поч. XIX ст.) та плебанія – будинок ксьондза (I чверть XIX ст.).

На сьогоднішній день для Коростишева є діючим генеральний план, виконаний Українським державним інститутом проектування міст "ДІПРОМІСТО", м. Київ (1973 р.), на підставі якого у 1990 р. тим самим інститутом був розроблений проект розміщення будівництва на XIII п'ятирічку та розміщення житлово-цивільного будівництва на XIV п'ятирічку.

У генплані та згаданому проекті не враховувалась наявність в місті об'єктів архітектурної спадщини. При цьому у пояснювальній записці до проекту 1990 р. зазначено, що "колективом під керівництвом проф. Родичкіна І.Д при Київському інженерно-будівельному інституті розробляється проект реставрації парка-пам'ятки садово-паркового мистецтва XVIII ст. та відновлення садиби князя Горчакова" [Проект размещения строительства на XIII пятилетку и размещение жилищно-гражданского строительства на XIV пятилетку. г. Коростишев Житомирской области: Пояснительная записка. – К.: ГИПРОГРАД, 1990. – с. 77]. Однак реалізації вказаного проекту з реставрації та відновлення не відбулося.

Таким чином, до теперішнього часу в місті не проводились комплексні історико-архітектурні та історико-містобудівні дослідження, спрямовані на складання історико-архітектурного опорного плану, визначення меж і режимів використання територій історичних ареалів та зон охорони пам'яток культурної спадщини.

* * *

Авторський колектив висловлює подяку організаціям та особам, що надали допомогу та сприяли розробленню даної науково-проектної документації: завідувачу сектору містобудування, архітектури та будівництва Коростишівської районної державної адміністрації, головному архітектору Коростишівського району Т.В.Загоровській, директору Коростишівського Народного історичного районного музею В.М.Слівінському, співробітникам відділу культури Коростишівської районної державної адміністрації, зокрема, методисту - Т.Щавінській.

РОЗДІЛ 1.1.

ІСТОРИЧНИЙ ТА ПЛАНУВАЛЬНИЙ РОЗВИТОК м. КОРОСТИШЕВА

1.1.1. ІСТОРИЧНА ДОВІДКА

Коростишів – місто обласного підпорядкування Житомирської області, організаційно-господарський і культурно-побутовий центр районного значення, центр агропромислового комплексу. Місто розташоване на березі ріки Тетерів - головної річки Житомирщини, яка є притокою ріки Дніпро, на відстані близько 28 км у східному напрямку від обласного центру - м. Житомира, на автомагістралі Київ-Львів.

Території, прилеглі до річок, що водночас являлися джерелами питної води та транспортними артеріями, завжди приваблювали людей. За даними археологічних досліджень, початок освоєння території, на якій розташоване місто, покладено в добу бронзи (II - поч. I тис. до н. д.), про що свідчать знайдені тут знаряддя праці, зокрема, полірована пряма сокира з смугастого світлого кременя [Каталог виставки XI-го Археологического съезда в Киеве, с. 3]. Два ранньослов'янських поселення 6-7 ст. виявлено археологами на лівому березі р. Тетерева в південній частині Коростишева [Археологічні пам'ятки Житомирщини, с. 15; Археологічні пам'ятки Української РСР, с. 103; Русанова И.П. Славянские древности VI-IX вв., с. 38; Тарабукін О.О. Нові пам'ятки давньоруського часу на Житомирщині, с. 364].

У праці Л.Похилевича «Сказания о населенных местностях Киевской губернии», виданій у 1864 р., дається перелік відомих на той час старожитностей Коростишівської волості. Зокрема, крім жертовного каменя з капища слов'ян, згадуються сліди давнього поселення і укріпленого городища в північній частині міста Коростишева [Похилевич Л. Сказания о населенных местностях Киевской губернии, с. 135; Похилевич Л. Уезды Киевский и Радомысльский, с. 170]. У 1887 р. в північній частині Коростишева, на лівому березі р. Тетерів, проводив розкопки курганної групи з 21 насипу відомий український історик В.Б.Антонович. У 10-ти курганах поряд зі скелетами людей виявлені знаряддя праці та предмети побуту 11-13 ст. [Антонович В.Б. Археологическая карта Киевской губернии, с. 11; Археологічні пам'ятки Української РСР, с. 109; Слівінський В.М. Археологічні пам'ятки району: дослідження триває].

Складовими частинами об'єктів археологічної спадщини, що доповнюють знання про історію краю, є скарби, які відносяться до різних періодів розвитку людства. Так, три скарби монет, знайдені на правому березі р. Тетерів у східній частині Коростишева, та один скарб монет на лівому березі Тетерева в південній частині міста розкривають сторінки подій 17 ст. [Антонович В.Б. Археологическая карта Киевской губернии, с. 11].

Коростишів - одне з найдавніших міст України. За легендою, містечко називалось Хмінічі. У часи Великого князівства Литовського місцевість, ймовірно, була приписана до Житомирського замку. Так, базуючись на даних ревізії Житомирського замку 1596 р., у вищезгаданому географічному словнику зазначено, що при нападі татар під проводом Менглигірея (1483 р.) Коростишів узятий був, а вся околиця піддалася повному знищенню. Ця ж ревізія говорить далі, що Коростишів перед знищенням належав до замку Житомирського, але по руйнуванню замку володар селянам землі роздарував. У тому самому словнику з посиланням на Литовську метрику (т. 191, ст. 176) за 1499 р. наведено текст дарчого привілею на село Житомирського повіту Київського воєводства Корестешово, наданого Великим князем Литовським Олександром землевласникові Кжиштофу Олександровичу Кмиті на його власне прохання (*Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich.* – Т. IV. – с. 416).

Окрім маєтностей в землі Київській, Кжиштоф Кмита отримав ще в 1540 р. від короля Зигмунта I замок овруцький. Закінчив життя бездітним, і Коростишів, як і інші маєтки, перейшли в спадок до брата - Семена Кмити, ротмістра королівського, а після смерті Семена – до його сина Філона (у подальшому – воєводі Смоленському та старості Чорнобильському) [*Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich.* – Т. IV. – с. 416-417]. Кмити володіли Коростишевом з 1499 по 1565 рік. Як і належить лицарству, вони служили своїм князям, захищали свої села від нападів, ходили в походи проти турків, татар, Москви.

В оригінальному документі від 15 грудня 1565 р., знайденому Олександром Пшездзецьким у Коростишівському архіві та опублікованому (у перекладі) в його краєзнавчому дослідженні «Поділля, Волинь, Україна. Картини місць і часів» 1841 р., зазначено, що Філон Кмита продав свій спадковий маєток Коростишів, який лежить над рікою Тетерів, неподалік від Житомира, за 400 литовських коп грошей своєму родичеві - Іванові Олізару Волчкевичу з усіма землями, полями, лісами, ріками, ставами, людьми з їх

повинностями, данями тощо [Przezdziecki A. Podole, Wołyń, Ukraina, с. 114-117]. Родина Олізарів вважалась сербського походження, "здавна на Литві і на Русі осідла, віросповідання грецького, у монастирі Печерській Лаврі у Києві та у Дерманському монастирі під Острогом відомі добродіями" [Przezdziecki A. Podole, Wołyń, Ukraina, с. 115-116]. Іван Олізар-Вовчкевич (1520-1577 рр.) був таким самим українським боярином-шляхтичем і так само все життя провів в обороні краю від татар, в походах проти Криму та Москви. Шанований за заслуги перед батьківщиною, він був обраний делегатом на люблінський сейм 1569 р., на якому була створена нова держава – Річ Посполита, в межах якої були об'єднані українські землі. Саме Іван Олізар побудував в Коростишеві перший замок і церкву.

З часом Коростишів став центром значних земельних володінь Олізарів. Після загибелі Івана в 1577 р. в битві з татарами Коростишів та згадані володіння успадкував його син Адам (1572-1624 рр.). В той час Адаму було лише п'ять років, і володіннями Олізарів займались опікуни – головним чином міські вийти. Отже, коли Адам Олізар сягнув повноліття та взяв у свої руки керування батьківським спадком, він змушений був довго боротись з опікунами та сусідами, котрі встигли більше ніж за десять років захопити та привласнити багато з його володінь. Боротись доводилося і цивільними методами (в суді), і по-лицарськи – шляхом збройного наїзду та захоплення свої ж власності. Як би там не було, а своїми землями Адам Олізар керував добре, і часто сусідські селяни тікали на його землі.

За час управління Коростишівським маєтком Адам Олізар побудував новий замок, а також разом з дружиною своєю Ганною з Тхожева - дерев'яний католицький костюл Різдва Пресвятої Діви Марії (1602 р.). Вже у 1608 р. храм було освячено [Вайднер З.В. Історія Коростишівського костюлу, с. 21; Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich, с. 417]. Справа в тому, що власник Коростишева за цей час перейшов з православ'я у католицизм – мабуть, під впливом привабливої європейської культури і грамотних священників. Православних християн він не утискав, церков не рушив, але для себе й інших місцевих католиків спорудив католицький храм. Адам Олізар збільшив свої володіння, залишивши своїм нащадкам 7 містечок і 33 села.

Після смерті Адама Олізара у 1624 р. його син Людвік отримав Коростишів у спадок. Людвік Олізар як і його батько, зробив військову кар'єру – дослужився до королівського ротмістру. Власним коштом він

утримував 150 кінних воїнів (скоріш за все, панцерників), з котрими зжився настільки, що їх в народі називали «олізарчуками».

1634 р. в Коростишеві за наказом власника Людвіка Олізара було споруджено дерев'яний міст через р. Тетерів, що значно зміцнило економічний стан поселення, а значить – його оборонний потенціал [Історія міст і сіл УРСР. - Том 6, с. 34; Мальченко О. Укріпленні поселення Брацлавського, Київського і Подільського воєводств (XV – середина XVII ст.), с. 342]. З королівських привілеїв, даних Олизарам, визначною є грамота, жалувана 5 березня 1634 р. ротмістру Людвіку Олізару з приводу побудови їм й утриманню мосту через р. Тетерів, якою власникові надавалося право збирати з тих, хто проходить та проїжджає через міст, мито [Похилевич Л. Уезды Киевский и Радомысльский, с. 174].

Розширення території містечка призвело до того, що станом на 1640 р. вже виникли так звані "новий і старий" Коростишів [Архив Юго-Западной России - Часть шестая. – Т. I. – с. 522-525; Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich. – Warszawa: Wieku, 1883. – Т. IV. – с. 417].

За свідченнями історичних джерел, мешканці Коростишева (переважно, ремісники) протягом 17 ст. неодноразово брали активну участь у визвольному русі українського народу проти свавілля польської шляхти, зокрема, у народних повстаннях 1618 р. [Архив Юго-Западной России. - Часть третья. – Т. I. – с. 213-214] та 1640 р. [Архив Юго-Западной России. - Часть шестая. – Т. I. – с. 523-524], коли з містечка було виселено всіх католиків [Енциклопедія історії України. – Т. 5, с. 183]. У червні 1648 р. жителі містечка перейшли на сторону Богдана Хмельницького [Архив Юго-Западной России. - Часть третья. – Т. IV. - с. 234-235; Баранович А.И. Украина накануне освободительной войны середины XVII в., с. 192; Легкий В.И. Крестьянство Украины в начальный период освободительной войны 1648-1654 гг., с. 69-70]., а вже 29 грудня того самого року отримали від гетьмана один з перших на Україні охоронних універсалів (Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich. - Т. IV. – с. 419). В 1649 р. Коростишів став сотенним містечком Білоцерківського полку.

У той час більшість селян, як і коростишівські земляни, долучилися до козаків. Героєм національно-визвольної війни українського народу 1648-1658 рр. став і Мартин Небаба - уродженець Коростишева, який походив з міщанської родини, полковник Чернігівський, один з видних сподвижників Хмельницького. З самого початку боротьби гетьмана Хмельницького проти

поляків Небаба створив загін з селян навколишніх сіл, який брав участь у найголовніших подіях того часу. Небаба настільки виділявся із загальної маси козацтва, що при першому створенні Хмельницьким полків він став спершу Борзенським, а потім - у 1649 р. - Чернігівським полковником. Того самого року він став начальником особливого загону, який взяв, спільно із загонами Донця та Головацького, місто Острог на Волині. У 1651 р., коли Хмельницький вирушав на Волинь, Небаба був залишений з полками Чернігівським та Ніжинським на лівому березі Дніпра і стояв у Чернігові. Після битви під Берестечком поляки вислали на лівий берег Дніпра загін під керівництвом Мирського, який напав зненацька на козацьку варту, що складалася з трьохсот чоловік, і майже всю її знищив. Кілька уцілілих з цього загону козаків встигли повідомити Небабу про появу поляків, і той, за зауваженням літописця, "порвавшись несправно проти справного війська", зустрів у липні загін Мирського під Ріпками. У Небаби було п'ятнадцять тисяч війська, і він почитав себе непереможним, сподіваючись знищити незначний загін Мирського; але князь Радзивілл зайшов у тил козацькому війську в той час, коли воно було зайнято боєм. У цій битві козаки майже всі полягли, у тому числі, й Небаба, а поляки розорили Чернігів [Енциклопедія історії України, т. 7, с. 352; Похилевич Л. Уезды Киевский и Радомысльский, с. 173-174; Русский биографический словарь / Изд. Императорским Русским Историческим Обществом. — СПб.: Тип. Глав. управл. уделов, 1914. — Т. 11, с. 165-166].

Отже, за роки боротьби спочатку костел, замок й будинки заможних міщан у Коростишеві були зруйновані войовничо налаштованими запорізьцями, яким протидіяли загонам «олізарчуків». Після цього татари пограбували те, що залишилось, а людей забрали в ясир. 1653 р. польське королівське військо під проводом С.Чарнецького, наздоганяючи відступаючих козаків, винищувало села покозачених земель та зруйнувало містечко. За Андрусівським перемир'ям 1667 р. Коростишів залишився у складі польського королівства. По Руїні належав до зони відродження козацтва на Правобережній Україні. 1694 р. козаки-паліївці на чолі з І.Килянком та С.Беспалим розбили тут урядовий загін. 1694 р. містечко спалили татари [Енциклопедія історії України. — Т. 5, с. 183-184].

За п'ятдесят років постійних війн Коростишів і навколишні села спустіли і знов почали заселятись лише з поч. 18 ст. Саме тоді повернулися до свого маєтку й Олізари.

Відроджувати замок вже не було потреби: татарські набіги припинились. За однією з версій, власники Коростишева перебрались на нове, більш зручне й обширне за площею місце для спорудження нової садиби поруч з існуючим костьолом. А у 1702 р. костьол був відновлений – знов з дерева і знов на старому місці. Архив Юго-Западной России, часть 5, т. I

Православні богослужіння проводились в двох парафіяльних церквах: у "старому" та "новому" Коростишеві. Богородична церква побудована 1741 р. на місці найдавнішої того самого імені. Троїцька церква зведена 1781 р. на місці колишньої, що вже існувала у 1731 р. [Похилевич Л. Сказания о населенных местностях Киевской губернии, с. 140]. Обидві церкви були дерев'яними й до нашого часу не збереглися.

У 1770-і рр. власником Коростишева був Юзеф Каласанті Олізар, який займав посади старости володимирського (1774 р.) і шамбеляна королівського (1778 р.). Використовуючи мирний час, Коростишів виріс і забудувався. Жителі отримували від власника значну підтримку й опіку. Станом на 1775 р. у містечку було 357 будинків [Географическо-статистический словарь Российской Империи – Т. II. - С. 728]. У 1771 р. польським королем Станіславом-Августом була пожалувана грамота дворянам Юзефу та Пилипу Олізарам, яка підтверджувала право на проведення шести ярмарків щорічно в містечку "Корестешов" Київського воєводства, а також - заснування ще двох нових ярмарків (Архив Юго-Западной России, часть 5, т. I, с. 422-424). У 1779 р. Коростишів разом з Магдебурзьким правом та гербом отримав статус міста [Акт надання Магдебурзького права // Коростишівський записник, с. 2; Городские поселения в Российской империи. – Т. 2.- с. 482; Похилевич Л. Сказания о населенных местностях Киевской губернии, с. 139; Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich. – Warszawa: Wieku, 1883. – Т. IV. – S. 419].

Герб Радван Щедрий, роду Олізарів походив від Хоругви Кмитів – дальніх родичів Олізарів-Волчкевичей. Опис герба наступний: намет щита червоний, підбитий золотом; в червоному полі одна над одною розрашовувалися дві золоті церковні хоругви, розділені на три поля та підшиті бахромою, яка звисала донизу; нашоломник прикрашали п'ять страусових пір'їн [Гречило А. Герби та прапори міст і сіл України, Т.1].

Дарування Магдебурзького права повинно було сприяти підсиленню ослабленого на той час польського впливу у краї. Функціонування в Коростишеві соціально-економічних стосунків згідно Магдебурзькому праву з 1779 по 1831 рр. у значній мірі сприяло процвітанню міста, проте не гарантувало права всім верствам населення і тому не могло бути досконалим [Єршов В.О. Магдебурзьке право в Коростишеві, с. 113].

Юзеф Каласанті Олізар був не одружений, і після нього Коростишів отримав у спадок Пилип Нереуш, його рідний брат. Пилип Нереуш Олізар (близько 1750 – 1816 рр.) мав різні посади: маршалок коронного трибуналу при королі Станіславі-Августі (1791 р.), посол на сеймі 1792 р., після поділу Речі Посполитої – член російської едукативної комісії в Литві та дійсний статський радник [Энциклопедический словарь. – Т. XXI-а. - СПб.: Издание Ф.А.Брокгауз, И.А.Ефрон, 1897. – С. 881]. Він постійно проживав в Коростишеві, влаштувавши родинну садибу серед валів старого замку, який, за описами, був розташований, ймовірно, на високому лівому березі р. Тетерів, з південного боку від ділянки, якою пізніше (у 1848-1850 рр.) через Коростишів було прокладено так званий Брест-Литовський поштовий тракт. Пилип Нереуш Олізар мав двох синів: Нарциса і Густава.

1779 р. на місці старого дерев'яного був побудований новий мурований костюл Різдва Пресвятої Діви Марії, що існує донині. Новий костюл будували в стилі пізнього бароко, в традиціях Людовіка XVI. Стіни укріплені контрфорсами. В костюлі знаходилась чудотворна ікона Божої Матері, а з 1794 р. – орган.

1783 р. в Коростишеві мешкало 600 жителів. В кін. 18 ст. стараннями Пилипа Олізара в містечку була відкрита лікарня (1785 р.) та школа, на утримання яких і в подальшому родина Олізарів продовжувала виділяти кошти. Слід зазначити, що при Пилипі Олізарі землі маєтку давали значні прибутки від залізорудного та лісопереробного промислів.

За другим поділом Польщі 1793 р. Коростишів перейшов під владу Російської імперії. 1794 р. графа Пилипа Олізара від конфіскації у нього маєтку врятувала лише особиста вказівка імператриці Катерини II (*Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich.* – Т. IV. – с. 419). У 1797 р. Коростишів, знов містечко, став волосним центром Радомисьького повіту Київської губернії [Енциклопедія історії України. – Т. 5, с. 184].

У 1802 р. Пилип Олізар добудував до костюлу каплицю для розміщення родинної усипальні й пам'ятника коханій дружині графа. Напис

над входом до каплиці зберігся донині. Кожної середи, п'ятниці та суботи відправлялась Меса за душі померлих Олізарів.

У кін. 18 – поч. 19 ст. поруч з костьолом побудовано плебанію (будинок ксьондза), сучасна адреса: вул. Дарбіняна, 9.

Одним з останніх Олізарів - власників містечка Коростишево - був племінник Юзефа Олізара - Густав Олізар (1798-1865 рр.), людина високоосвічена, яка не тільки складала вірші, але й цікавилася історичними та культурними цінностями. Так, у 1820-х рр. за його розпорядженням з річки Тетерів було піднято знайдений їм камінь, на якому було викарбувано 11 священних для слов'ян-язичників знаків. Довгий час камінь приклав собою власницький сад [Географическо-статистический словарь Российской Империи. – Т. II. - С. 728]. Пізніше цього було символічно встановлено неподалік траси Київ - Житомир. Наразі доля жертвовного каменя з капища слов'ян в Коростишеві невідома.

У 1821 р. Густав Олізар був обраний волинським губернським маршалом, але не затверджений гебернатором, в тому ж році вибраний київським губернським маршалом та займав цю посаду до 1825 р. Густав Олізар зустрічався з Адамом Міцкевичем, Олександром Грибоедовим, Генріхом Ржевуським. А Олександр Пушкін присвятив Густаву один зі своїх віршів. Густав Олізар був за дружбу великому французькому письменникові Оноре де Бальзаку, коли той одружувався з Евеліною Ганською в Бердичеві 1850 р. [Гроссман Л. Бальзак в России, с. 262-264]. Густав долучився до декабристського руху. Стосовно діяльності Тадеуша Чацького та декабристів Густавом Олізаром навіть було написано й видано мемуари. У Коростишівському маєтку графа Густава Олізара була зібрана чудова картинна галерея творів італійських художників епохи Відродження та кращих робіт польських художників 18 ст. та 1-ї пол. 19 ст. Його бібліотека нараховувала кілька тисяч томів, при цьому більшість книг була надрукована у 15-17 ст. За свідченнями очевидців, серед них було й рідкісне видання Вергілія (1476 р.) [Przedziecki A. Podole, Wołyń, Ukraina, т. 2, с. 123].

З ім'ям Густава Олізара пов'язані найкращі часи в історії містечка, яке складалося у 1828 р. з 200 дворів [ЦДІАУ. – Ф. 533. - Оп. 3. – Од. зб. № 285. - Арк. 90].

У 1829 р. Густав Олізар запросив перші 30 сімей німецьких сукнярів для розвитку цієї галузі у містечку, а у подальшому й допомагав німецьким колоністам у створенні суконних мануфактур [Історія Олізарів – колишніх

власників Коростишева, с. 3; Похилевич Л. Сказания о населенных местностях Киевской губернии, с. 140].

З інших історичних джерел відомо, що у 1832 році, після польського повстання 1830-1831 рр., німцям-колоністам було надано право, залишивши царство Польське, переселитися до середніх губерній Російської імперії та обрати на свій розсуд род життєдіяльності, з правом 10-річного привілею на звільнення їх від усіх податків. Проходячи через містечко Коростишів та оцінивши усі місцеві вигоди, колоністи отримали дозвіл у власників оселитися на їх землях. Про "акуратні (охайні) будинки" німецьких колоністів, якими їх забезпечувала коростишівська економія, згадує й О.Пшездзєцький – автор краєзнавчої праці про Волинь, виданої друком 1841 року [Przezdziecki A. Podole, Wołyń, Ukraina, т. 2, с. 114]. Таким чином, у містечку було покладено початок першим суконним мануфактурам сімейного типу, які виробляли, переважно, простого виду сукно й різновид килимів з довгим ворсом, якими загортали пацієнтів при «лікуванні водою». Збут було налагоджено в самому Коростишеві й у навколишніх місцях.

За офіційними джерелами, загальна кількість запрошених сімей була близько 50. Однак станом на середину 1840-х рр. у Коростишеві залишилося лише 18 родин, з яких майже кожна мала свій ткацький верстат, заробляючи цим промислом собі на життя [Военно-статистическое обозрение Российской империи. - Т. 10, ч. 1. - СПб., 1848. – С. 117; Памятная книжка Киевской губернии на 1858 год, с. 92-93].

Місцезнаходження німецької «колонії» знайшло своє відображення у 19 ст. в назві вулиці «Німецька» (у радянські часи – ділянка вул. Карла Маркса від вул. Більшовицької до вул. Петровського).

Чимало часу Густав Олізар віддавав влаштуванню парку у своєму маєтку, який завдяки зусиллям господаря перетворився на один із найчудовіших зразків садово-паркової архітектури середини 19 ст. До робіт був залучений знаменитий парковий дизайнер Діонісій МакКлер. Він уміло переніс кращі традиції англійського пейзажного парку в умови українського Полісся, зумівши підкреслити цим громадську значущість парку й багатство його власників. Цей парк і досі називають «малою Софіївкою» [Лукомский Г.К. Коростышев, с. 3-7; Родичкіна О., Родичкін І. Майстер садово-паркового мистецтва. Життя і творчість Діонісія Міклера в Україні, с. 33-39].

На верхній терасі парку розташована купальня (1820-і рр.). Спочатку композицію оточувала гранітна арка із зображеннями масонських символів.

Це й не дивно - Нарциз Олизар (старший брат Густава) був відомим громадським і політичним діячем Правобережної України, Польщі і Франції, входив до складу ряду масонських лож, був активним учасником Польського повстання 1830-1831 рр. Купальня - свого роду ремінісценція політичних поглядів і соціальної орієнтації Олизарів. У ній неординарність і сміливість вчинків членів сім'ї, їх незалежність, самодостатність.

У коростишівському будинку Олизарів знаходили притулок й розуміння репресовані учасники польського повстання. Вишукана картинна галерея, багатий сімейний архів та бібліотека Олизарів тягнули в Коростишів ученого-просвітника Тадеуша Чацького, драматурга і ученого Алоїза Фелінського, геометра й архітектора Рембертовича і багатьох інших.

При Густаві Олизарі вкладалося найбільше коштів в оздоблення костюлу, а для німців-протестантів було побудовано лютеранську кірху, при якій діяла школа. Значні суми виділяв граф щороку й на ремонт двох православних церков: Св. Трійці та Різдва Пресвятої Богородиці.

В сосновому лісі на правому березі Тетерева на живописній гранітній скелі, що нависає над річкою, за розпорядженням Густава Олизара був висічений польською мовою напис "FELINSKI". Скеля названа на честь талановитого польського поета, перекладача, друга сім'ї Олизарів - Алоїза Фелінського [Przedziecki A. Podole, Wołyń, Ukraina, т. 2, с. 121].

Маєток «Коростишівський ключ» славився своїми джерелами з мінеральною водою, яка, витікаючи з тріщин у прибережних гранітних скелях, має високу концентрацію солей заліза. Цією природною особливістю місцевості скористався власник містечка, влаштувавши гідропатичний заклад для лікування хворих за методом Вінсента Прісніца з Гrefенбергу (Баварія) під наглядом лікаря-гомеопата Гліца й створивши модний водотерапевтичний курорт: на базі місцевих джерел у 1837 р. було відкрито пансіонат на 60 хворих, які приїздили на лікування з різних кутків країни і навіть з-за кордону [Список местечек Киевской и Подольской губерний, с. 507; Энциклопедический словарь. – Т. XVI. - СПб.: Ф.А.Брокгауз, И.А.Ефрон, 1895. – С. 325]. Різноманітні забави, бали, пікніки, що проводилися в сезон лікувального відпочинку гостей міста, поживлявали громадське життя у Коростишеві. На скелі Фелінського у день Св. Яна (Івана Купала) 24 червня, помічає О.Пшездзецький, щороку засідали судді ігор, а рибалки притетерівських сіл на човнах з різнобарвними прапорами змагалися у швидкості плавання. Так змогли вміло пристосували до звичаїв поліських

рибалок гарні традиції венеціанських регат. Зазвичай переможці отримували традиційні нагороди: три рублі сріблом, червоний пояс та сіру смушкову шапку, внаслідок чого це свято "рогатим" прозвали [Przedziecki A. Podole, Wołyń, Ukraina, т. 2, с. 123-124; Słownik geograficzny Królestwa Polskiego, с. 419-420].

Господарство у маєтку Густава Олізара, як сільське, так і лісове, було прогресивне й зразкове. Для цього були використані методи ведення сільського господарства, запроваджені графом Маврикієм Озаровським у Горинці під Кременцем. Увагу сучасників привертала доглянуті кошари, стайні, а з огляду на піщані ґрунти, зорані безколісними плугами з однією парою волів, й високі врожаї пшениці, картоплі, інших зернових та овочевих культур. Догляд за оточуючими Коростишів сосновими лісами (загальною площею 38 157,7 га в межах володінь Олізарів), їх відновлення та збереження здійснювала спеціальна наглядова лісова адміністрація під керівництвом випускника Тарандзької лісової школи (пізніше – академії), що знаходилась в Саксонії. Історик О.Пшездзецький навіть ставив Коростишівські ліси за приклад для наслідування всім власникам лісів з Волині та Поділля. За його свідченням, у сер. 19 ст. в Коростишівських володіннях Олізарів було висаджено більше ніж 100 тисяч сосен [Przedziecki A. Podole, Wołyń, Ukraina, т. 2, с. 123-124]. Кошари графа Олізара займали друге місце у Радомисльському повіті з постачання маток та баранів до Прусії, а частково – до кошар Волинської губернії [Фундуклей И. Статистическое описание Киевской губернии, ч. II., с. 160].

Містечко поступово зростало. Якщо станом на 1832 р. кількість дворів у містечку сягала близько 360, то в сер. 19 ст. – налічувалось вже 378 дворів, в яких проживало 1826 осіб населення (відомістю враховано лише чоловіків) [ЦДІАУ. – Ф. 442. - Оп. 84. – Од. зб. № 566. - Арк. 19(зв.)-20; ЦДІАУ. – Ф. 692. - Оп. 11. – Од. зб. № 2. – Ч. IX. - Арк. 186(зв.)-187]. Якщо у 1799 р. Олізарам в Коростишеві було підпорядковано 434 селянина, то у 1851 р. – їх було 527, крім того, - 30 дворових людей [ЦДІАУ. – Ф. 484. - Оп. 6. – Од. зб. № 150. - Арк. 24; ЦДІАУ. – Ф. 486. - Оп. 1. – Од. зб. № 11654. – Арк. 2]. На початку 1860-х у містечку мешкало вже 6 455 жителів обох статей [Похилевич Л. Сказания о населенных местностях Киевской губернии, с. 135]. Кількість дворів станом на 1868 р. сягала 394.

В зв'язку з прокладанням через Коростишів нової траси Київ-Житомир (ділянки так званого Києво-Брестського шосе, відомого також під назвою

Брест-Литовського поштового тракту), 1847 р. через р. Тетерів було споруджено дерев'яний міст на кам'яних опорах американської конструктивної схеми за системою Уйтслера [ЦДІАУ. – Ф. 692. - Оп. 11. – Од. зб. № 2. – Ч. 3. - Арк. 242-249]. В самому містечку передбачалось відчуження власницьких та селянських дворів, які потрапляли під дорожню смугу шосе. Разом з тим, відповідно до державної програми зразкового влаштування власницьких поселень, прилеглих до згаданого Києво-Брестського шосе, перебудові за зразком казенних поселень підлягали 47 дворів м. Коростишева, будівлі яких за своїм зовнішнім виглядом повинні були справляти "правильне" враження на проїжджаючих [ЦДІАУ. – Ф. 442. - Оп. 84. – Од. зб. № 566. - Арк. 19(зв.)-20; ЦДІАУ. – Ф. 692. - Оп. 11. – Од. зб. № 2. – Ч. IX. - Арк. 186(зв.)-187]. Згідно «Відомості приміщень, найнятих для тимчасових поштових станцій на ділянці Києво-Брестського шосе від м. Києва до м. Корця», в Коростишеві у поміщика графа Олізара було орендовано "виправлений" (тобто, пристосований за новим призначенням) дерев'яний будинок на 6 кімнат (ділянка якого у подальшому підлягала відчуженню під дорожню смугу) за плату 300 руб. на рік з 1 вересня 1853 р. Крім кімнат, у найманих приміщеннях була кухня, а поруч у садибі - хати для ямщиків, стайні не менш як на 40 коней, комори і навіси для екіпажів [ЦДІАУ. – Ф. 442. - Оп. 85. – Од. зб. № 439. – Ч. 1. - Арк. 3].

У 1840-і – I пол. 1850-х рр. на трасі між Києвом і Житомиром було побудовано декілька поштових станцій на відстані близько 20 км одна від іншої (збереглося кілька з них). Всі вони споруджені за типовим проектом, характерною особливістю якого є стрілчасті вікна в стилі неоготики. Будівля коростишівської поштової станції третього розряду, розташована по вул. Більшовицькій, 30 (де зараз розміщена міська автостанція), ідентична за своєю архітектурою з подібною будівлею у м. Житомирі (просп. Миру, 72). Отже, ймовірною датою спорудження будівлі поштової станції в Коростишеві є середина 1850-х рр.

За допомогою італійських майстрів, які приїхали сюди на запрошення господаря Коростишівського маєтку, з сер. 19 ст. почалося видобування й розроблення місцевих гранітів у великих обсягах (до 1000 куб. саж. на рік) з метою виготовлення пам'ятників, сходинок для сходів тощо [Энциклопедический словарь. – Т. XVI. - СПб.: Ф.А.Брокгауз, И.А.Ефрон, 1895. – С. 325].

1865 р., після смерті графа Густава Олізара, власником містечка Коростишева став його син Карл (Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich. – Т. IV. – с. 419). З 1866 р. Коростишів - волосний центр Радомисльського повіту Київської губернії. У сер. 1860-х рр. в містечку проживало 3 894 осіб, налічувалось 359 дворів, 2 православні парафіяльні дерев'яні церкви, католицький мурований костюл і каплиця, синагога, 3 єврейські молитовні школи, кількість крамниць сягала 55. Розширення місцевого промислового виробництва відбувалось поступово протягом 2-ї пол. 19 ст. Так поряд з невеликими суконними мануфактурами з'явилась суконна фабрика (при кількості робочих – більше 100 чол. станом на 1861 р.), почали працювати сірнікова та 2 паперові (92 й 89 працівників) фабрики, винокурний, лікерний, пивоварний та складувний (188 робочих станом на 1890 р.) заводи, а з 1891 р. – механічний завод (кількість працюючих – 16 чол.) [Географическо-статистический словарь Российской Империи. - Т. II. - С. 728; Похилевич Л. Сказания о населенных местностях Киевской губернии, с. 140].

Для розміщення в Коростишеві однієї з перших в Україні учительських семінарій Київським учбовим округом Міністерства народної освіти у 1872 р. було придбано ділянку (розміром 3 дес. 291 саж.) з фруктовим садом із земель маєтку графа Карла Олізара. 1873 р. з Києва до Коростишева переведено згадану учительську семінарію, для якої під наглядом архітектора Київського учбового округу П.І.Шлейфера зведено двоповерхову муровану будівлю у стилі неоренесанс (вул. Леніна, 29). Підрядником будівництва виступав поміщик Вержбицький. У комплексі з семінарією, але в окремій новозведеній будівлі, відкрито початкову школу для проведення професійної учбової практики майбутніх вчителів [ЦДІАУ. - Ф. 442, оп. 51, спр. 25, арк. 1, 3; Ф. 487, оп. 12, спр. 56, арк. 3, 13, 42]. 1883 р. при семінарії засновано метеорологічну станцію (обсерваторію) [Энциклопедический словарь. – Т. XVI. - СПб.: Ф.А.Брокгауз, И.А.Ефрон, 1895. – С. 325].

На фасаді будівлі колишньої семінарії (тепер це педагогічний коледж) встановлена меморіальна дошка одному з її випускників - відомому українському письменникові С.В.Васильченку, який після закінчення семінарії у 1898 р. деякий час учителював у селах.

З архівних джерел відомо, що станом на 1876 р. формальним власником коростишівського маєтку вважався капітан 2-го рангу Олексій Петрович Племянніков, який придбав його у графіні Жозефіні Олізар

(дружини Густава Олізара) [ЦДІАУ. – Ф. 486. - Оп. 1. – Т. XV. – Од. зб. № 19102. - Арк. 652-656]. Ймовірно, зміна власника коростишівського маєтку відбулася у середині 1870-х рр. В усякому разі, О.П.Племяннікову, як коростишівському поміщику, належала цигарково-паперова фабрика, на якій 1885 р. відбулася пожежа, а крім того – винокурня, пивоварня, складувний завод, а з 1894 р. – фабрика канцелярського папіру [Похилевич Л. Уезды Киевский и Радомысльский, с. 169; Фабрично-заводская промышленность России, с. 696-697; ЦДІАУ. – Ф. 442. - Оп. 538. – Од. зб. № 2. - Арк. 32(зв.); ЦДІАУ. – Ф. 442. - Оп. 613. – Од. зб. № 369. - Арк. 3; ЦДІАУ. – Ф. 442. - Оп. 627. – Од. зб. № 2. - Арк. 112(зв.); ЦДІАУ. – Ф. 574. - Оп. 1. – Од. зб. № 7. - Арк. 151(зв.)-152].

В жовтні 1884 р. через р. Тетерів по Києво-Брестському шосе було закінчено будівництво залізного мосту аркової конструкції з чавунними поручнями на 4-х кам'яних опорах, металеві деталі до якого виготовлялися Брестським заводом залізних виробів [ЦДІАУ. – Ф. 707. - Оп. 225 (1876 р.). – Од. зб. № 54. - Арк. 33-зв.].

У сер. 1880-х рр. в Коростишеві проживало 5 257 мешканців обох статей [Похилевич Л. Уезды Киевский и Радомысльский, с. 168]. Станом на 1893 р. в містечку налічувалось більше 250 будівель, 2 православні церкви, римсько-католицький костюл, лютеранська кірха, каплиця, 6 єврейських синагог, 3 водяних млини, суконні майстерні, паперова фабрика, 2 лісопильні, заводи: смолокурений, шкіряний, складувний, винокурний, пивоварний, майстерні гранувальні та каменотесні. У Коростишеві відбувалося 7 ярмарків на рік, крім того – 2 базари щотижня. Поблизу містечка були виявлені також поклади коаліну, мінеральної фарби (залізної охри) та мармуру, які на той час ще не розроблялися [Энциклопедический словарь. – Т. XVI. - СПб.: Ф.А.Брокгауз, И.А.Ефрон, 1895. – С. 325].

В Списку населених місць Київської губернії за 1900 р. в якості власника Коростишева все ще згаданий О.П.Племянніков, який за минулий час встиг дослужитися до генерал-майора. Головним заняттям жителів містечка залишалося землеробство. Сам поміщик вів господарство в маєтку по трьохпольній системі, як і селяни. До того ж йому належала частина промислових підприємств містечка: винокурний, пивоварний, цегляний та складувний заводи, а також – суконна фабрика. Крім згаданих підприємств, в Коростишеві працювали від 5 до 9 (у різні роки) дрібних суконних мануфактур, фабрика шведських сірників, шкіряний завод, цигарково-

паперова фабрика, 6 каменотесних майстерень, 17 кузень, 3 водяних млини, 3 олійниці [Список населенных мест Киевской губернии. 1900 г., с. 1114; ЦДІАУ. – Ф. 575. - Оп. 1. – Од. зб. № 6. - Арк. 36-37(зв.), 83(зв.)-86; ЦДІАУ. – Ф. 575. - Оп. 1. – Од. зб. № 7. - Арк. 156-157].

1902 р. початкову коростишівську школу реорганізовано у двокласне училище. У січні - лютому 1905 р. на хвилі всеросійської боротьби за права трудящих відбувся страйк робітників паперової та сірникової фабрик [Історія міст і сіл УРСР. - Том 6. Житомирська область, с. 346].

Наступним власником коростишівського маєтку (з початку 1900-х рр.) був князь Костянтин Олександрович Горчаков (1841-1926 рр.), який володів тут 15 941 десятинами землі [Памятная книжка Киевской губернии на 1914 год, с. 176]. К.О.Горчаков був молодшим сином Олександра Михайловича Горчакова, канцлера Російської імперії, лицейського товариша О.С.Пушкіна. З 1863 р. вважався зарахованим до Міністерства внутрішніх справ, мав придворні чини: камер-юнкер (1864 р.), виконуючий обов'язки шталмейстера (1872 р.), шталмейстер (1905 р.). З 29 квітня 1877 по 1 листопада 1878 був Київським віце-губернатором. Відомо, що 1909 р. згорів смоляний завод, який належав князю [ЦДІАУ. – Ф. 442. - Оп. 639. – Од. зб. № 2. – Ч. 2. - Арк. 325(зв.)]. На 1913-1915 рр. у власності князя К.О.Горчакова перебували коростишівська паперова фабрика (з кількістю робочих 85/100 чол.), винокурний завод (23/22 робочих), заснований 1875 р., та пивоварний завод. Крім цих промислових підприємств, в 1910-ті рр. у Коростишеві працювали 6 суконних фабрик, каменотесні майстерні, засновані 1875 р. [Весь Юго-Западный край: Справочная и адресная книга по Киевской, Волынской и Подольской губерниям на 1913 год., с. 568; ЦДІАУ. – Ф. 574. - Оп. 1. – Од. зб. № 473. - Арк. 533, 561-568; ЦДІАУ. – Ф. 575. - Оп. 1. – Од. зб. № 73. - Арк. 120, 138].

Коростишівську садибу князь К.А.Горчаков надав у користування сину Михайлу (1880-1961 рр.), який так само, як і його батько у свій час, мав придворний чин камер-юнкера [Лукомский Г.К. Коростышев, с. 4]. М.К.Горчаков виїхав з Росії у 1919 р., закінчивши своє життя монархічним діячем еміграції.

За час володіння новими господарями у коростишівській садибі відбулися незначні зміни. Двоповерховий будинок графа Густава Олізара (розташований на нижній терасі парку перед кільцем з тополь, висаджених таким чином для створення "зали"), був злегка перероблений та поновлений з

метою використання його в якості флігеля для приїжджих. На фасаді будинку змінено малюнок фронтона та додано балясини між колонами. На верхній терасі парку на поч. 20 ст. споруджено новий будинок (дерев'яний, потинькований), який на поч. 1910-х рр. був знову опоряджений князем К.О.Горчаковим. Перед будинком розбито партерний сад в англійському стилі: з фонтанами та декоративними стінами, прикрашеними вазами й нішами, каскадами квітів, що покривали собою клумби, обрамлювали доріжки, збігаючи по схилах на нижню терасу до ставків й відображаючись в них. Власниками садиби був також проведений ремонт костюлу [Лукомский Г.К. Коростышев, с. 6-7].

Станом на 1913 р. в Коростишеві діяло дві лікарні, в яких працювали 5 лікарів, 3 фельдшери та 2 акушерки. Були також аптека й 5 аптекарських магазинів [Історія міст і сіл УРСР. - Том 6. Житомирська область, с. 347].

За часів української революції 1917-1921 рр. Коростишів перебував у зоні селянських повстанських рухів. У 1917 р. в місті встановлено радянську владу, обрано Раду робітничих депутатів. Уродженець міста С.І.Березняк в 1917 - на початку 1918 рр. брав активну участь в роботі Української Центральної Ради, був головою Всеукраїнської ради солдатських депутатів. У 1919 р. на Коростишівщині відбувалися запеклі бої частин Армії Української Народної Республіки з більшовиками [Енциклопедія історії України. – Т. 5, с. 184]. З кінця листопада 1918 р. по вересень 1919 р. Коростишівський загін К.В.Гелевея був найпомітнішим напіввійськовим формуванням Радомисльського повіту [Житомирщина: Довідник-путівник, с. 133].

За офіційними даними на 1 січня 1919 р., в Коростишеві проживало 14 162 чол. [ЦДІАУ. – Ф. 1111. - Оп. 1. – Од. зб. № 449. - Арк. 12]. Наприкінці 1920 р. почала працювати паперова фабрика, а через рік – суконна фабрика. На кінець 1924 р. паперова фабрика випустила 900 пудів паперу. Давли продукцію 6 текстильних підприємств, лісозавод, 9 млинів, 5 олійниць, діяла електростанція. Почали нарощувати темпи роботи дві каменотесні артелі, де працював близько 100 каменярів. 1921 р. створено радгосп, а в наступному році – артіль «Незаможник». 1925 р. створено ще одну артіль під назвою «Надія», за якою закріпили 37 га землі [Історія міст і сіл УРСР. - Том 6. Житомирська область, с. 349].

У центрі міста проводились упоряджувальні роботи, споруджено ряд адміністративних та житлових приміщень, замощувалися центральні вулиці.

На початку 1920-х рр. колишню конюшню коростишівського маєтку було пристосовано під клуб, який відкрито у травні 1922 р. А у середині 1920-х рр. клуб отримав свою кіноустановку, в зв'язку з чим міський театральний гурток перемістився до клубу паперової фабрики, провідними артистами якого стали вчителі Борис і Ксенія Шишкіни. Драмгурток в основному складався з молодих робітників [Слівінський В.М. Осередок відпочинку, творчості і таланту, с. 104].

У 1923 р. в зв'язку з запровадженням нового адміністративного поділу Коростишів став центром однойменного району. Того ж року в містечку почала діяти районна лікарня на 20 ліжок, де працювало 4 лікарі. Тоді ж в колишньому маєтку князя Горчакова відкрито робітничий санаторій. В 1923-1925 рр. в селищі відрито дві семирічні та одну початкову школи, де у 1923/1924 навчальному році навчалось 632 учні, а в наступному – 843. Для підготовки учительських кадрів у приміщенні колишньої семінарії 1925 р. відкрито педагогічний технікум (вул. Леніна, 29).

Від 1925 р. Коростишів – селище міського типу; від 1932 р. – у складі Київської області; від 1937 р. – Житомирської області. 1930 р. в селищі виникли три колгоспи. 1932 р. на території колишньої власницької садиби відкрився парк культури і відпочинку.

Голодомором 1932-1933 рр. було охоплено майже всю територію Житомирської області. За даними різних джерел, зокрема, свідченнями старожилів-очевидців, від голодної смерті на території Коростишівського району загинуло 878 чол. Станом на 2008 р. було встановлено імена 143 чол. [І була зима, і була весна... Голод: народна книга – меморіал Пам'яті жертв Голодомору в Коростишівському районі на Житомирщині; Національна книга пам'яті жертв голодомору 1932-1933 років в Україні. Житомирська область, с. 475, 996-1000].

У той самий час 1930-і рр. для Коростишева були періодом значного зростання промислового виробництва. З 1932 по 1937 рр. обсяг виробництва зріс більше як у 2 рази, а кількість робітників – з 380 до 1200. У 1936 р. організовано ще дві сільськогосподарські артелі. 1937 р. в селищі діяло 19 промислових підприємств. В 1934-1936 рр. почали діяти нова лікарня на 50 ліжок, поліклініка, пологовий будинок [Історія міст і сіл УРСР. - Том 6. Житомирська область, с. 351].

1932 р. відкрито оздоровчий заклад на 100 ліжок в якості будинку відпочинку для трудящих лісової, паперової, та деревообробної

промисловості СРСР. Будинок відпочинку розташований на окремій ділянці лісового масиву з дубів (віком до 400 років) та сосен (віком до 250 років) в 250 м від траси Київ-Житомир. Пізніше перетворений у санаторій “Тетерів” [Криворучко Г.П. Оберіг Поліського краю: Санаторій «Тетерів», с. 3].

Починаючи з 1936 р. у місті закрито костьол, синагоги, розібрано православні церкви. У 1938-1989 рр. у костьолі містився кинотеатр. Змінився не лише його зовнішній вигляд, а й назавжди було втрачено внутрішнє оздоблення, вітари, ікони, літургичний посуд, орган тощо [Вайднер З.В. Історія Коростишівського костьолу, с. 22].

З 1938 р. Коростишів став містом районного підпорядкування. За даними перепису населення 1939 р. в місті проживало 11 215 чол. [Ітоги Всесоюзної переписи населення, с. 19].

9 липня 1941 р. Коростишів був захоплений німецько-фашистськими загарбниками. В роки окупації в районі діяли районний підпільний комітет та 17 підпільних груп і організацій, а також партизанські загони під керівництвом братів А.Й. і І.Й.Цендрівських, В.Н.Панасенка-Седого, В.Д.Кучеренка-Волкова [Житомирщина у Великій Вітчизняній війні 1941-1945 рр., с. 57-58]. 28 грудня 1943 р. від окупантів було звільнено місто, а 30 грудня – район [Житомирщина в період тимчасової окупації німецько-фашистськими загарбниками 1941-1944 рр., с. 189, 191, 192-193]. В боях за звільнення Коростишева загинуло близько 400 радянських воїнів. За часи окупації 1941-1943 рр. 2875 жителів району було забрано на каторжні роботи до гітлерівської Німеччини. 7 уроженців району – учасників бойових дій (І.А.Журило, І.Й.Луфєренко, Ф.Й.Пєнюк, Ф.М.Сапотинський, Б.С.Сидорєнко, Ф.К.Шєвчук, Я.Ц.Форзун) були удостоєні звання Героя Радянського Союзу.

У 1946 р. біля Коростишева було знайдено родовище бурого вугілля, а в 1949 р. місцеві гірники розпочали його видобуток, що дало могутній поштовх соціально-економічному розвитку міста. В наступні десятиліття в Коростишеві виростили нові житлові масиви, а також Будинок культури ім. Т.Г.Шєвченка, відкритий 1964 р., приміщення середніх шкіл № 2, № 3, № 5, № 9, райлікарні, поліклініки, будинку побуту. У місті розвинулись нові галузі промисловості - приладобудівна та будівельної індустрії. На базі старих підприємств були побудовані нові цехи на гранітних кар'єрах, цегельному та льонопереробному заводах.

У будинку відпочинку “Тетерів” 1952 р. споруджено головний корпус.

На подвір'ї колишньої семінарії (тепер це педагогічний коледж) 1953 р. встановлено бюст-пам'ятник класику української літератури І.Я.Франку (1856-1916 рр.).

За даними перепису населення, 1959 р. в місті проживало 16 960 чол. [Итоги Всесоюзной переписи населения, с. 19]. 20 квітня 1965 р. відкрив свою першу експозицію історико-краєзнавчий музей, розміщений у трьох залах Будинку культури. 1967 р. музею було присвоєно ім'я народного. Музей є дієвим центром краєзнавчої роботи в місті і районі [Слівінський В.М. Осередок відпочинку, творчості і таланту, с. 110].

У північній частині верхньої тераси міського парку розміщений меморіальний комплекс, присвячений періоду Великої Вітчизняної війни 1941-1945 рр., який складається з алеї Героїв та обеліску Слави (вул. Дарбіняна, 1). Алея Героїв (відкрита 1986 р.), фланкована бюстами Героїв Радянського Союзу, які загинули в боях за звільнення Коростишівського району від німецько-фашистських загарбників у 1943 р. .

Алея Героїв розташована на одній поздовжній планувальній вісі з площею перед Будинком культури, орієнтована у напрямку схід – захід і тому візуально сприймається як продовження площі.

Домінанта алеї - обеліск Слави, встановлений 1965 р., височіє по її осі. Обеліск Слави, бюсти героїв, постаменти і шліфовані плити, як й інші елементи благоустрою парадного плацу і самої алеї, виконані з місцевого граніту.

1989-1990 рр. здійснено реконструкцію центру Коростишева, поруч з Будинком культури встановлено бюст-пам'ятник Т.Г.Шевченку (1814-1861 рр.).

1991 р. католицькій релігійній громаді міста було повернуто будівлю костьолу. Наступні 6 років відбувалася активна відбудова храму господарським способом. Після закінчення реконструкції (автор проекту внутрішнього оздоблення приміщень будівлі – о. Тадеуш Фурдина з Лодзю) костьол було (проведено процедуру реконсекрації) повторно освячено (1997 р.). Зараз – це діючий католицький храм Різдва Пресвятої Діви Марії (вул. Дарбіняна, 7) [Вайднер З.В. Історія Коростишівського костьолу, с. 22].

У 2005 р. в місті встановлено пам'ятний знак жертвам голодомору 1932-1933 років (вул. К.Лібкнехта, 13).

Коростишів – один із відомих в Україні та за її межами центрів гранітодобувної й обробної промисловості. Зараз у місті та в його околицях добувають граніт, основний колір якого зумовлений кольором польового

шпату – рожевого, жовтого, червоного, зеленого, сірого. Тут зустрічаються рідкісні види граніту, лабрадорит, габро. У місті працює кілька сотень приватних підприємств по обробці граніту, вироби монументальної архітектури яких відомі по всій Україні.

Коростишівські каменотеси по праву вважаються одними з кращих. Вони брали участь у спорудженні в 1930 р. Мавзолею В.І.Леніна в Москві, пам'ятника Т.Г.Шевченку в Харкові, оздоблювали великі архітектурні споруди в більшості країн СНД. В районі встановлено більше 100 пам'ятників і пам'ятних знаків історії і культури. Крім згаданого вище меморіала Слави в Коростишеві, серед них – пам'ятники Т.Г.Шевченку, польському поету Г.П.Олізару, пам'ятник спаленим селам в селі Горіхове.

У місті працюють паперова, бавовняно-паперова фабрики, заводи “Електроприлад”, залізобетонних виробів та продтоварів, льонопереробний, цегельний, спиртовий, комбікормовий, молочний та будівельний комбінати. Мальовнича природа околиць міста сприяє розвитку рекреаційного господарства. Тут функціонує відомий санаторій “Тетерів”, заснований як будинок відпочинку у 1932 р. (пров. Дачний, 15).

Серед видатних українців Коростишева та району – Мартин Небаба (кінець 17 ст. – 1651 р.) - полковник Чернігівський, Г.П.Олізар (1798-1865 рр.) - польський поет, перекладач, громадський діяч першої половини 19 ст., Д.П.Гофштейн (1889 – 1952 рр.) і О.М.Шварцман (1889 - 1919 рр.) - єврейські поети. Г.М.Михайлов-Сидоров – український педагог-вокаліст, заслужений діяч мистецтва України, доктор медичних наук, професори – В.М.Бондаренко, О.П.Кучук, А.Р.Шуренок.

З містом пов'язані життя і діяльність І.Я.Посяди – українського педагога, В.І.Пічети – історика-славіста, академіка АН СРСР, В.К.Совинського – українського зоолога, М.О.Андрієвського – українського філолога і педагога, С.В.Васильченка – українського письменника, Г.К.Лукомського – українського художника і архітектора, Т.В.Левчука – народного артиста СРСР, кінорежисера [Слівінський В.М. В своїм краю, під буйними вітрами. Погляд у минувщину // Коростишівська газета. – 1995. – 16 вересня].

* * *

Щодо назви міста Коростишів є кілька версій. Можливо, вона походить від давнього українського слова «корост» тобто коріння, пеньки. Колись тут

важко доводилось відвойовувати в лісу землі.

В книзі Ю.М.Кругляк «Ім'я вашого міста» слову корост дається пояснення також як «хмиз», «чагарник» [Кругляк Ю.М. Ім'я вашого міста. Походження назв міст і селищ міського типу Української РСР, с. 71].

Кандидат філологічних наук В.Єршов, спираючись на діалектологічний матеріал, зібраний ним в Коростишівському районі, стверджує, що назва міста пішла від слова короста. І дає пояснення цьому слову як «випалене місце на землі після вогнища». На його думку, ті, хто поселився на несприятливому місці для життя, очевидно, могли отримати прізвиська коростиші, де архаїчний суфікс -ши означає емоційно-забарвлене ставлення, а наступний суфікс -їв чи -ов, що приєднався до топоніма пізніше, означає приналежність до когось, чогось.

Ще одна версія така. Покровителем древлян, а саме до цього племінного союзу належала ця територія в 9-10 ст., був бог літньо-осіннього Сонця – Хорс, а оскільки відомо, що капища (місце поклоніння язичницьким богам) були як в Коростені, так і в Коростишеві, то в назвах цих населених пунктів відбулося ім'я сонячного божества.

Різні тлумачення слова корост ми знаходимо і в словниках української мови, зокрема, у Грінченка. Серед них «короставий» - жорсткий (з твердою поверхнею), «корост» - коріння та інше на полі, «коростувате» - поле, на якому багато коріння.

У Топопомічному словнику-довіднику Української РСР: давньослов'янське слово «корость» означає «камінь».

Коростишівський краєзнавець М.Бродацький в статті «Найдавніший Коростишів» пише: «Походження... назви (Коростишево) пов'язане з виникненням переважно хліборобського поселення на лівому березі Тетерева, де жителям ціною великих зусиль доводилося відвойовувати від лісу поле, звільняти його від пеньків, корчів, коріння. Від давнього українського слова «корост» тобто корчі, пеньки, коріння і пішла назва Коростишево».

Досить ґрунтовно в сер. 1980-х рр. вивчала топоніми району бібліотекар бавовняної фабрики Л.А.Омельченко, яка опублікувала в районній газеті декілька статей на цю тему. Вона схилилася до думки, що назва міста походить від імені, прізвища перших поселенців, або засновника поселення Коростиша, хоч і не відкидала походження назви від

старослов'янського «корст», «корост» - камінь.

Отож, однозначної думки щодо назви міста немає.

* * *

Олізар Густав-Генрик-Атаназі Пилипович (3 травня 1798 р.- 2 січня 1865 р., Дрезден) - київський губернський маршал дворянства. Польський поет.

Народився у Київській губернії. Батько - підचाший Великого князівства Литовського Пилип Нереуш Олізар, мати – Людвіка Немирович Щитт [Энциклопедический словарь. – Т. XXI-а. - СПб.: Издание Ф.А.Брокгауз, И.А.Ефрон, 1897. – С. 881].

Дитинство Густава пройшло без матері - вона рано померла, тому його вихованням і навчанням займалися спочатку гувернанти, а з 1808 р. Густава разом із братом взяв під свою опіку їх родич - директор Кременецького лицю Тадеуш Чацький.

Навчався в Житомирській гімназії, з 1808 р. - в Кременецькому лиціі, директором якого був Фадей Чацький, проте у травні 1814 р. змушений був перервати навчання та, не закінчивши курсу, виїхати в Італію, супроводжуючи хворого батька.

В Італії познаймився з сестрою Наполеона - княгинею Поліною Боризе.

1815 р. Густав Олізар одружився з дочкою сардинського міністра - графінею Кароліною де Моло.

Дорогою додому з Італії у 1816 р. помер його батько. Густав одержав у спадок Коростишівський маєток. Однак тут його сімейне життя не склалося. І у 1819 р. (хоч мав уже сина і доньку) через погані відносини з батьками дружини змушений був розлучитися.

У цей період Густав особливо багато спілкувався із творчою інтелігенцією, читав польську і західно-європейську літературу.

Дружні стосунки склалися у нього із відомим польським літератором того періоду генералом Крупинським та Алоїзом Фелінським. Саме Алоїз заохотив Густава до написання віршів і допомагав йому у цьому.

1821 р. Густава Олізара обрали маршалком Волинського дворянства, однак через молодий вік (йому не було тоді ще 23 років) він не був затверджений губернатором. Та з досягненням цього віку Густав одразу був обраний маршалком дворянства Київської губернії, що зобов'язало його

мешкати у Києві. Тут він здружився із місцевим губернатором Бухарініним і командуючим 4-м армійським корпусом, героєм війни 1812 р. генералом Раєвським.

Так на початку 1820-х рр. Густав Олізар опинився у вирі суспільно-політичних подій. Графа було обрано почесним членом масонської ложі «Об'єднаних слов'ян», в якій згуртувалися офіцери як російської армії, так і представники польської шляхти. Діяльність цієї організації була під негласним наглядом поліції. І хоча Густав не допускали до активної діяльності, його зв'язки із патріотично і демократично налаштованими членами суспільства стали причиною відмови у лютому 1824 р. в аудієнції з Імператором, що мала відбутися у Петербурзі. При цьому Олізар отримав розпорядження за підписом прем'єр-міністра Аракчєєва: залишити Петербург протягом доби. На це поліція мала серйозні підстави. Властям було відомо, що у своїй діяльності на посаді губернського предводителя дворянства Київської губернії Олізар дотримувався демократичних поглядів, всіляко пом'якшував (наскільки це було можливо) права кріпаків і неодноразово виносив обговорення цього питання на дворянські збори.

Образившись, граф подав у відставку з посади губернського маршалка і на початку червня 1824 р. вирушив до Одеси. Він подорожував Кримом, навіть купив там землю і побудував маєток, де у 1825 р. відбулася його зустріч із Адамом Міцкевичем, Грибоедовим, Генріхом Ржевуським.

Неодноразово Густав зустрічався з О.С.Пушкініним. Вони обмінялися віршованими посланнями в яких передавались як найпрогресивніші настрої епох, так і особисті душевні пориви обох поетів. Вірш О.С. Пушкіна „Графу Олізару”, написаний 1824 р., - це заклик до миру та єднання між російським і польським народами, а також співчуття нерозділеному коханню Олізара до Марії Раєвської (пізніше у заміжжі - Волконської).

Масон, член ложі «Цілковита таємниця» в Дубно та «Увінчана добродетель».

15 січня 1826 р. (за підозрою у причетності до таємного декабристського товариства) був заарештований у Києві та доставлений чиновником особливих доручень Даниловим у Петербург на головну гауптвахту 21 січня. Цього самого дня був переведений в Петропавлівську фортецю (з припискою царя Миколи I «...присылаемого графа Олизара содержать строго, но хорошо») до № 12 Кронверкської куртіни. Під час слідства був виправданий. Звільнений з фортеці 14 лютого 1826 р.

У серпні 1826 р. Густав одружився з графінею Жозефіною Ожаровською.

Під час польського повстання 1830-1831 рр. був висланий разом з дружиною на проживання до Курська, звідки за його проханням 1832 р. їм було дозволено виїхати до Італії. Але двох рідних братів Густава (Карла і Пилипа) було засуджено до 20 років каторжних робіт в Сибіру. Третього брата (Наруга) - ув'язнено в Житомирську тюрму, з якої йому вдалося втекти у Францію. Пилипу Олізару за амністією зменшено строк перебування в каторжних роботах до 5 років, а Карла Олізара звільнено від каторжних робіт й заслано до Сибіру на поселення [Ланчук Н.В. Участь населення Волинської губернії у Польському повстанні 1830-1831 рр., с. 147-148].

1836 р. Густав Олізар повернувся до Коростишева. Мешкав з дружиною у своїх маєтках в Коростишеві та Горинці. Після польського повстання 1863 р. Густав Олізар (тяжко хворий) назавжди покинув Україну і переїхав до Дрездена, де й помер 2 січня 1865 р.

Перша дружина - з 1814 р. – дочка сардинського міністра гр. Кароліна де Моло. Діти: Кароль (Карл) та Людвіка (1823-1882 рр.). Друга дружина - з 1830 р. - гр. Юзефа (Жозефіна) Ожаровська. В 1824 р. сватався до М. Н. Раєвської (пізніше - дружина С. Г. Волконського), але отримав відмову.

Брат Нарциз (1794-1862 рр.), під час повстання 1830-1831 рр. - сенатор каштелян Царства Польського, пізніше - в еміграції [Декабристи, с. 133; Наумець Л.Д. Густав Олізар – сподвижник декабристів, с. 160-163].

1.1.2. ПРИРОДНІ ОСОБЛИВОСТІ МІСЦЕВОСТІ, ЩО ВИЗНАЧАЮТЬ СВОЄРІДНІСТЬ ПЛАНУВАННЯ ТА ПРОСТОРОВОЇ ПОБУДОВИ м. КОРОСТИШЕВА

Територія м. Коростишева знаходиться в межах Придніпровської височини, розташованої у південно-західній частині давньої Східноєвропейської платформи. З точки зору рельєфу досліджувана місцевість являє собою слабо пагорбкувату рівнину.

Історична частина міста розташована на високому лівому березі ріки Тетерів. Ландшафтному каркасу міста властиві деякі особливості. Територія має загальний плавний ухил із заходу на схід, в бік заплави ріки Тетерів. Перепад відміток в межах м. Коростишева складає близько 53 м (від 148,6 м в заплаві правого берега ріки Тетерів у північно-східній частині міста до 201,6 м в північно-західній частині міста).

Конфігурація річища ріки Тетерів має живописний, звивистий характер з чергуванням розширених та звужених ділянок. Річище місцями розгалужене. Долина ріки асиметрична, має від'ємні лінійно-втягнуті форми рельєфу. Для дна долини характерний плавний похил у північному напрямі. Схили долини терасовані. Берегова смуга ріки Тетерів місцями неупорядкована, має заболочені ділянки.

Наявність річок з давніх давен слугувала визначальним чинником розселення людей, внаслідок того, що певні ділянки узбережжя були захищені ззовні природними перешкодами або надавали змогу обрати переконливу лінію оборони у випадку нападів ворожих племен. Природною передумовою виникнення первинних поселень на території нинішнього Коростишева було вдале сполучення різноманітних особливостей рельєфу на деяких ділянках узбережжя р. Тетерів.

Так, на думку історика-краєзнавця В.М.Слівінського (директора Коростишівського народного районного музею), природними кордонами укріпленого поселення Коростешево, яке існувало тут у 16 ст., ймовірно, слугували струмок Левча – з північного боку, р. Тетерів – зі східного та глибокий яр – з південного.

От і давній укріплений замок сім'ї Олізарів-Вовчкевичей другої половини 16 ст. первісно стояв на горі над Тетеревом, де ще у середині 19 ст. спостерігалися залишки панського будинку [Похилевич Л. Сказання о населенных местностях Киевской губернии, с. 139].

Едвард Руліковський, один з авторів географічного словника Польського Королівства та інших країв слов'янських, виданого 1883 р. у Варшаві, так описав місцезнаходження даного населеного пункту: «Коростишів розміщується на лівому березі р. Тетерева в красивій місцевості. Ріку в цьому місці відрізняють численні повороти із скелястими крутими берегами, декорованими сосновими лісами. Усе це формує численні види, надає місцю живописність, привабливість, що можна виразити в словах "Поліська Швейцарія"» [Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich. – Т. IV. – с. 415].

Унікальні природні умови Коростишева, зокрема, наявність терасованих схилів долини р. Тетерів, підказали одному з власників маєтку – Густаву Олізару, який був високоосвіченою людиною з поетичною натурою, змінити місце розташування родинної садиби. Новий палацово-парковий комплекс розміщено у двох рівнях: на мисоподібному узвишші першої надзаплавної тераси та на ділянці заплави р. Тетерів, обмеженій з трьох боків схилами тераси. За історичними свідченнями, у середині 19 ст. "... сад тягнувся по гранітних скелях до жертовного язичницького каменю, позначеного таємничо одинадцятьма карбами, який піднято з дна ріки. Навпроти каменю була розташована величезна скеля, осінена ялинами, якій дано назву на честь польського поета Фелінського" [Похилевич Л. Сказания о населенных местностях Киевской губернии, с. 139].

Історик Олександр Пшездзецкий у краєзнавчому дослідженні «Поділля, Волинь, Україна. Картини місць і часів», надрукованому 1841 р., зазначив, що "... Коростешов оточений сосновими лісами, які становлять усе його багатство; береги увінчано тетерівськими скелями" [Przezdziecki A. Podole, Wołyń, Ukraina: obrazy miejsc i czasów, т. II, с. 113-114]. А от Леонтій Похилевич у своїх «Сказаниях о населенных местностях Киевской губернии» дещо відредагував попереднього автора, зазначивши, що станом на середину 19 ст. "...містечко тільки з західного боку прилягає до полів; з трьох інших боків оточене сосновими лісами, які складають частину його багатств" [Похилевич Л. Сказания о населенных местностях Киевской губернии, с. 135].

Крім створення у середині 19 ст. пейзажного парку зі ставками у панській садибі, вплив діяльності графа Густава Олізара на ландшафтну ситуацію міста відобразився також у спорудженні греблі з гранітних брил з перепадом висот близько 3-х м на ділянці річки, що примикає до північної

частини парку. В результаті таких інженерних міроприємств частину дна долини р. Тетерів в місті впадіння струмка Левча було затоплено, що призвело до утворення невеликого ставу.

Яскравим прикладом високого ступеню перетворення природного ландшафту людьми в процесі містобудівного розвитку міста є розроблення місцевих гранітів у великих обсягах (до 1000 куб. саж. на рік), що розпочалося у той самий період за ініціативою графа Густава Олізара, що призвело до докорінної зміни рельєфу в місцях видобування.

Значний вплив на існуючий ландшафт трапився також при прокладанні через Коростишів так званого Брест-Литовського поштового тракту, а також – спорудженні через р. Тетерів мосту на кам'яних опорах у середині 19 ст.

З точки зору історичної ретроспективи своєрідність просторової побудови історичної частини Коростишева полягає у вдалому використанні ландшафтних характеристик місцевості, зокрема, терасованих схилів долини ріки, видовжених мисів, чередування підвищених прибережних ділянок та територій з низькими відмітками тощо.

При утворенні містечка та розвитку його об'ємно-просторової структури в якості базових елементів природного ландшафту виступали його основні осі та вузли. Виявилось, що конфігурацією ріки Тетерів та струмка Левча значною мірою обумовлено напрямок містобудівного освоєння територій. Так, квартали передмістя Коростишева протягом 17 – І-ї пол. 19 ст. розташовувались, переважно, навколо садиби Олізарів на прилеглих до ріки територіях. І ріка в цьому випадку виступала головною природною віссю ландшафту. А нові квартали виникали відповідно до рельєфу місцевості.

З містобудівної точки зору другорядним після р. Тетерів елементом гідрографії є струмок Левча – ліва притоки р. Тетерів. Розташуванням струмка було обумовлено розміщення промислових підприємств, виробничий цикл яких передбачав наявність певної кількості водних ресурсів (наприклад, винокурного заводу князя К.О.Горчакова, 1911 р.).

У заплавах р. Тетерів та струмка Левча подекуди збереглися ділянки з незайманою природною рослинністю: трав'янисто-луговою, болотною, чагарниковою, рідше – з дерев листяних порід (ясеня, вільхи, верби, тополі, берези тощо), але у південній та східній (правобережній) частинах міста серед дерев переважає сосна. Частина незабудованих територій заплав річок та струмків на даний час використовується під городи.

Й досі природна складова ландшафту як найбільш сталого структуро-
та формоутворюючого чинника може відіграє помітну роль у разі
проведення міроприємств з регенерації історичного середовища, а також -
при містобудівному освоєнні прилеглих територій в нових адміністративних
межах міста.

1.1.3. ОСНОВНІ ЕТАПИ РОЗВИТКУ ПЛАНУВАННЯ ТА ІСТОРИЧНОГО ФОРМУВАННЯ ЗАБУДОВИ м. КОРОСТИШЕВА

I етап: II пол. 16 ст. – 1810-і рр.

Існування у 16 ст. укріпленого поселення Коростешево, обмеженого, на думку історика-краєзнавця В.М.Слівінського, природними кордонами: з північного боку - струмком Левча, зі східного боку - рікою Тетерів, з південного - глибоким яром, ймовірно, у границях сучасних вулиць Пролетарської, Назаренка, пров. Назаренка. Наявність у поселенні дерев'яної парафіяльної православної церкви в ім'я Різдва Пресвятої Богородиці.

Спорудження укріпленого родинного замку на горі над Тетеревом після придбання Коростишева у 1565 р. Іваном Олізаром-Вовчкевичем у попереднього власника – Філона Кмити.

1602 р. - спорудження дерев'яного католицького костьолу Різдва Пресвятої Діви Марії над урвищем в бік р. Тетерів.

Виникнення у 17 ст. так званого "нового" Коростишева в межах теперішніх вулиць Дарбіняна, пров. К.Лібкнехта, вул. Шевченка, Червона площа.

До 1731 р. - зведення дерев'яної парафіяльної православної церкви в ім'я Святої Трійці, ймовірно, у кварталі, обмеженому нинішніми вулицями К.Лібкнехта, пров. К.Лібкнехта, вул. Шевченка, Червона площа на території "нового" Коростишева.

1741 р. - будівництво нової дерев'яної парафіяльної православної церкви Різдва Пресвятої Богородиці замість древньої у "старому" Коростишеві.

1779 р. на місці старого дерев'яного побудовано новий мурований костьол Різдва Пресвятої Діви Марії, що існує донині. Теперішня адреса – вул. Дарбіняна, 7.

1781 р. – спорудження нової дерев'яної парафіяльної православної церкви Святої Трійці на місці древнішої того самого імені у "новому" Коростишеві.

В кін. 18 ст. стараннями Пилипа Олізара в містечку була відкрита лікарня (1785 р.) та школа.

До 1796 р. була у Коростишеві і третя дерев'яна парафіяльна православна церква - в ім'я Покрова Пресвятої Богородиці, яка перенесена у

село Більковці.

Кінець 18 – початок 19 ст. - поруч з костьолом побудовано плебанію (будинок ксьондза), сучасна адреса: вул. Дарбіняна, 9.

1802 р. – прибудова до костьолу каплиці для розміщення родинної усипальні графом Пилипом Олізаром.

II етап: 1820-і рр. – 1910-ті рр.

1820-і рр. – влаштування графом Густавом Олізаром родинної садиби (яка на той час мала вигляд простого сільського житла в поетичному оточенні зелені та квітів) на новому місці, а саме – в заплаві та на надзаплавній терасі лівого берега р. Тетерів поблизу існуючого костьолу. Зведення будинку з товстими стінами та маленькими вікнами у вигляді башти, над якою розвивався прапор з гербом (будівля не збереглася).

1830-і рр. – спорудження будинків для розселення у Коростишеві до 50 сімей німецьких сукнярів, запрошених до Коростишева з метою розвитку мануфактурного виробництва.

1830-і рр. – оформлення садибного парку на двох терасах у так званому "англійському пейзажному стилі" із залученням визнаного майстра садово-паркового мистецтва Діонісія МакКлера.

1837 р. – відкриття Густавом Олізаром пансіонату на 60 осіб на базі гідропатичного закладу для лікування хворих за методом Вінсента Прісніца з використанням мінеральної води місцевих джерел.

1830-і - 1840-і рр. – спорудження Густавом Олізаром господарських будівель та стайні на верхній терасі садиби (стайня не збереглася).

1840-і рр. – спорудження Густавом Олізаром двоповерхового садибного будинку класичної архітектури з колонами (будівля не збереглася, див. ілюстрації) на нижній терасі садиби поруч зі ставком в оточенні парку (у заплаві р. Тетерів).

1847 р. – спорудження через р. Тетерів нового дерев'яного мосту на кам'яних опорах американської конструктивної схеми за системою Уйтслера.

1848-1850 рр. - прокладання через Коростишів нової траси Київ-Житомир (ділянки так званого Києво-Брестського шосе, відомого також під назвою Брест-Литовського поштового тракту).

Середина 19 ст. - перепланування на регулярних засадах (з урахуванням прокладеної траси) середньовічної довільної вуличної мережі

так званого "нового" Коростишева, що формувалася поступово протягом попередніх двох сторіч.

З 1850-х рр. - розпочалось містобудівне освоєння земельних ділянок, розташованих обабіч траси Київ-Житомир. Зокрема, в середині 1850-х рр. - спорудження будівлі поштової станції на цій трасі (сучасна адреса: вул. Більшовицька, 30).

1870-і рр. – спорудження кам'яних корпусів паперової фабрики Теперішня адреса ділянки – вул. Пролетарська, 21.

1873 р. – зведення за північною околицею містечка (на лівому березі струмка Левча) комплексу будівель Коростишевської учительської семінарії (головного двоповерхового мурованого учбового корпусу, одноповерхової будівлі початкової школи тощо) на ділянці колишнього фруктового саду коростишівського маєтку. Теперішня адреса комплексу – вул. Леніна, 29.

1883 р. – заснування при семінарії метеорологічної станції (обсерваторії).

1884 р. - закінчено будівництво нового аркового металевого мосту через р. Тетерів по Києво-Брестському шосе на 4-х кам'яних опорах.

Станом на 1893 р. в містечку налічувалось більше 250 будівель, 2 православні церкви, римсько-католицький костюль, лютеранська кірха, каплиця, 6 єврейських синагог, 3 водяних млини, суконні майстерні, паперова фабрика, 2 лісопильні, заводи: смолокурений, шкіряний, складувний, винокурний, пивоварний, майстерні гранувальні та каменотесні.

Кінець 19 ст. – спорудження корпусів волосної лікарні у кварталі, прилеглому до траси Київ-Житомир.

1896-1913 рр. – розміщення кам'яних виробничих корпусів бабовняно-паперової фабрики. Теперішня адреса – вул. К.Маркса, 56.

Початок 20 ст. - спорудження на верхній терасі парку новим власником Коростишева князем К.О.Горчаковим дерев'яного (пізніше обкладеного цеглою) 2-поверхового будинку з вежею; перед будинком розбито партерний сад з фонтанами та декоративними стінами, прикрашеними вазами й нішами.

1911 р. - будівництво князем К.О.Горчаковим винокурного заводу на правому березі струмка Левча.

III етап – 1920-і – 2010-ті рр.

1920-і рр. – впорядкування центральної частини міста, спорудження адміністративних та житлових будівель.

1923 р. - в колишньому маєтку князя К.О.Горчакова відкрито робітничий санаторій.

1932 р. - за південною околицею Коростишева (на лівому березі р. Тетерів) відкрито будинок відпочинку для трудящих лісової, паперової, та деревообробної промисловості СРСР, який пізніше перетворено у санаторій “Тетерів”. Теперішня адреса – пров. Дачний, 15.

1950-і рр. – спорудження 2- та 3-поверхових житлових будинків по вул. Червона площа та вул. Дарбіняна, відомчого гуртожитку шахтоуправління, 1-поверхових котеджів для гірників по вул. Шевченка за типовими проектами.

Кінець 1950-х – початок 1960-х рр. – спорудження Будинку культури ім. Т.Г.Шевченка (відкритий 1964 р.) на центральній площі міста – вул. Червона площа.

1989-1990 рр. - здійснено реконструкцію центру Коростишева з влаштуванням бульвару по вул. Червона площа.

РОЗДІЛ 1.2.

АНАЛІЗ ІСНУЮЧОЇ АРХІТЕКТУРНО-МІСТОБУДІВНОЇ СИТУАЦІЇ м. КОРОСТИШЕВА

1.2.1. АНАЛІЗ ІСНУЮЧОЇ ПЛАНУВАЛЬНОЇ СТРУКТУРИ МІСТА

Основною природною віссю планувальної структури Коростишева залишається р. Тетерів, вздовж якої місто розвивалось протягом 17-19 ст.

Історично сформованою планувальною віссю центральної частини м. Коростишева є траса теперішньої вул. Дарбіняна, що проходить у напрямку північ - південь з відступом від берегової лінії лівого берегу р. Тетерів. Обабіч цієї траси було сконцентровано найбільш визначні об'єкти, які склали містобудівну основу історичного ядра міста: садиба графа Олізара з парком (1820-і – 1860-і рр.), католицький костюл (1780-і рр.), плебанія (I чверть 19 ст.) – зі східного боку; дерев'яна Свято-Троїцька церква 18 ст.(не збереглася), ринковий майдан – із західного боку.

Головною транспортною віссю планувальної структури міста виступає ділянка траси Київ-Житомир, прокладеної у середині 19 ст., - вул. Більшовицька. Якщо протягом 17 – I пол. 19 ст. збільшення території містечка відбувалося вздовж ріки, як головної водної артерії, то з прокладанням нового шосе було отримано додатковий вектор для освоєння нових території вздовж траси дороги, що було обумовлено, перш за все, економічними перевагами, пов'язаними з транспортними перевезеннями та торгівлею.

Планувальна структура історичної частини міста належить до змішаного типу: основу складає сітка прямокутних кварталів середини 19 ст. (накладена на довільне середньовічне розпланування) з радіальними елементами: вул. Петровського, пров. Петровського, вул. Комуністична, південна ділянка вул. Леніна, які віялом розходяться від вул. Червона Площа, де у 17-19 ст. знаходилась ринкова площа. На прилеглих до ріки Тетерів та струмка Левча територіях збереглися елементи ландшафтної планувальної структури.

Сучасною планувальною віссю центральної частини м. Коростишева виступає вул. Червона Площа, що проходить у напрямку захід - схід перпендикулярно до історично сформованої вісі - вул. Дарбіняна.

Таким чином, історична планувальна структура м. Коростишева виступає у якості базового визначника традиційного характеру міського архітектурного середовища.

1.2.2. АРХІТЕКТУРНО-ХУДОЖНІ ОСОБЛИВОСТІ ІСТОРИЧНОЇ ЗАБУДОВИ

Найвизначнішим та найдавнішим об'єктом архітектурної спадщини м. Коростишева є костел Різдва Пресвятої Діви Марії (1780-і рр., вул. Дарбіняна, 7) - пам'ятка архітектури місцевого значення (охоронний № 94). Костьол розташований з відступом від червоної лінії вул. Дарбіняна на рівному майданчику біля краю обриву в садибний парк, на території історичного ядра древнього Коростишева.

Костьол мурований, потинькований, прямокутний у плані, однонавовий, бесстолпний, з прямокутною абсидою і одноповерховою прибудовою до неї у всю ширину торця, що включала закрістію і скарбец, з двома вежами по фасаду. До північної стіни будівлі примикає великий прямокутний об'єм усипальниці фундаторів костелу графів Олізарів. Південний фасад відрізняється наявністю мірного ритму великих контрфорсів, між якими розташовувалися ніші зі статуями (замуровані).

За період експлуатації будівлі як кінотеатру (з 1932 по 1989 рр.) костел з півночі та сходу був оточений цегляними і дерев'яними дисгармонуючими прибудовами, були розібрані дзвінничні яруси веж, при влаштуванні перекриття й підлоги зруйнований звід над головним нефом та частково підвалом, абсида розділена на два поверхи, замуровано головний вхід на західному фасаді й пробито новий на південному.

У 1990-1997 рр. були проведені реставраційні роботи костелу. Незважаючи на втрати за період експлуатації будівлі як кінотеатру, костел не втратив ясності архітектурної структури та характеристики оздоблення, притаманних стилю бароко.

Площини стін головного фасаду й абсиди розчленовані пілястрами коринфського ордера, які розкріповують повний антаблемент з ліпною тягою оригінального малюнку під карнизом великого виносу. При цьому пілястри головного фасаду, що фланкують вхід, з напливом одна на одну покояться на потужних високих п'єдесталах.

Північна стіна усипальниці підкреслена приставним портиком зі здвоєних пілястр іонічного ордеру, що несуть трикутний фронтон.

В інтер'єрі стіни головного нефа також охоплює ряд здвоєних на п'єдесталах пілястр коринфського ордера, які переривають потужну профільовану тягу в рівні верхньої третини стіни. Хори із суцільним

парапетом, прикрашеним ліпними гірляндами, покояться на 4 колонках іонічного ордера, що несуть антаблемент, завершений витонченою ламаною лінією карнизу.

Потужна арка відкритої в неф абсиди перекрита напівциркульним склепінням з розпалубками, фланкована спареними колонками тосканського ордена, автономно несучими антаблемент повного канонічного профілю з добре пропрацьованими і добре збереженими обломами.

Усипальниця графів Олізарів, прямокутна за зовнішнім абрисом, являє собою в інтер'єрі круглу ротонду з 8 парами колон коринфського ордера, розташованими по периметру стін. Звертають на себе увагу оригінально виконані капітелі малої, не канонічної висоти, що включають в себе гірлянду, підвішену до воріт і складену з зірчастих квітів місцевої флори. У міжколонних простінках північної стіни розташовано два наполовину включених в стіну обеліска. Перекриття ротонди плоске, більш пізнє. Первинно його живопис імітував небосхил.

Споруда являє собою один з найцінніших зразків архітектури бароко на території Волині [Підготовка матеріалів к «Своду пам'яток історії і культури народів СРСР по Житомирській області», с. 65-66].

Плебанія - будинок ксьондза (І чверть 19 ст., вул. Дарбіняна, 9) - пам'ятка архітектури місцевого значення (охоронний № 95), розташована на південь від костелу зі значним відступом від червоної лінії вул. Дарбіняна. Побудована в цеглі, потинькована, побілена, 1-поверхова, частково на склепінних підвалах. У плані прямокутна. Планування значною мірою змінено, нині - коридорна система з двостороннім розміщенням приміщень. Покрівля 4-скатна, покрита шифером. У 1968-1970 рр. до заднього фасаду прибудовано 2 невеликих 1-поверхових цегляних крила.

Фасади строго симетричні й вирішені в системі класицизму. Вісь головного (західного) фасаду підкреслена 1-осьовим 4-колонним портиком спрощеного тосканського ордера під низьким трикутним фронтоном. Спарені колони мають загальний плінт, а замість канонічної бази - вал. На східному фасаді аналогічна композиція, утворена портиком-лоджією під прямим карнизом. Віконні та дверні прорізи - прямокутного абрису вертикальних пропорцій. Будинок вінчає добре пророблений в обломі простий карниз традиційного тричасного профілю.

Будівля плебанії - вкрай рідкісний вже зразок цивільного житлового

садибного будинку, який несе характерні риси «Дворко» - дрібнопомісного міського житла, поширеного в першій половині 19 ст. на теренах Правобережної України [Підготовка матеріалів к «Своду пам'яток історії і культури народів СРСР по Житомирській області», с. 72].

На верхній терасі міського парку розташовані купальня та господарська споруда - пам'ятки архітектури місцевого значення, які є складовими елементами колишнього палацово-паркового комплексу садиби графа Олізара (вул. Дарбіняна, 1).

Слід відмітити високий мистецький рівень купальні (1820-і рр., охор. № 215/1) – єдиної з малих архітектурних форм, колись прикрашавших пейзажний парк садиби графа Олізара, що збереглася до наших днів. В скульптурній композиції купальні приховано глибокий філософський зміст, пов'язаний з ізотеричними вподобаннями сім'ї Олізарів, які поділяли масонські погляди переважної частини людей зі свого оточення. Основу композиції купальні, викладеної з бутового каменю, складає невеликий басейн витонченої барокової конфігурації у поєднанні з декоративною стіною. Абсолютно несподіваний аркасолий в центрі декоративної стіни, призначений взагалі-то для установки саркофагів, є тут місцем того, що "упокоїло" маскарона у формі голови лева. З пащі лева колись витікав струмінь води. Під маскарonom на гладкій гранітній півколоні встановлений гранітний умивальник у формі мініатюрної ванни.

Господарська споруда садиби графа Олізара (1830-і - 1840-і рр., охор. № 215/2) зведена на бутових фундаментах; дерев'яні стіни облицьовано плоским шифером та фанерою. Декоративне оформлення будівлі виконано в стилі «історизму» з використанням типологічних ознак швейцарського "шале" (високий мансардний дах тощо).

На верхній терасі парку знаходиться також гранітна колонада, що складається з чотирьох спарених колон тосканського ордеру без ентазисів. Колонадою було франковано вхід садибного будинку князя К.О.Горчакова (поч. 20 ст.), який розібрано у 1990-і рр. Колонада пропонується до включення у перелік щойно виявлених об'єктів культурної спадщини (архітектура).

Зразком спеціальної споруди для учбового закладу II пол. 19 ст. є двоповерхова мурована будівля коростишівської вчительської семінарії - пам'ятка архітектури місцевого значення (охор. № 213, вул. Леніна, 29).

Будівля семінарії зведена у 1873 р. під наглядом архітектора Київського учбового округу П.І.Шлейфера. Фасади будівлі оформлено у стилі неоренесанс.

Архітектурно-художні особливості будівлі поштової станції (1850-і рр.), спорудженої за зразковим проектом у 1850-і рр., полягають у використанні стилю неоготики при оформленні дверного та віконних прорізів головного фасаду. Будівля коростишівської поштової станції, розташована по вул. Більшовицькій, 30, є пам'яткою архітектури місцевого значення (охор. № 214).

Вдалим прикладом спорудження спеціальних закладів для відпочинку та лікування вважається головний корпус будинку відпочинку "Тетерів", зведеного за південною околицею Коростишева (теперішня адреса – пров. Дачний, 15). Корпус опоряджений в дусі так званого "радянського неокласицизму" початку 1950-х рр. та являється пам'яткою архітектури місцевого значення (охор. № 216).

Узагальнюючи, можна стверджувати, що традиційну для м. Коростишева забудову характеризує різноманітність застосованих прийомів архітектурного оздоблення: від стилістики барокко кін. 18 ст. до пізнього класицизму й історизму з елементами ренесансу 19 ст. та радянського неокласицизму початку 1950-х рр.

1.2.3. ХАРАКТЕРИСТИКА ЕЛЕМЕНТІВ ІСТОРИЧНОГО ОЗЕЛЕНЕННЯ ТА БЛАГОУСТРОЮ

Парк коростишівської садиби графа Олізара (1820-і -1860-і рр.), зараз – міський парк (вул. Дарбіняна, 1), належить до відомих неординарних історичних паркових комплексів, що збереглися на теренах України. Парк розплановано на спеціально обраній ділянці за ініціативою власника садиби Густава Олізара, який вже мав попередній досвід паркового будівництва у своєму кримському маєтку. Парк коростишівської садиби розміщено у двох рівнях: на мисоподібному узвишші першої надзаплавної тераси та на ділянці заплави р. Тетерів, обмеженій з трьох боків схилами тераси. До облаштування парку було залучено відомого майстра паркового мистецтва Діонісія МакКлера. Паркові композиції створено у стилі так званого "англійського пейзажного парку", для якого характерні відкриті простори, ставки, гаї та струмки, коли дерева, каміння та вода становили нерозривне ціле і створювали емоційний, художньо-виразний ансамбль.

На верхній терасі коростишівського парку від первісного паркового комплексу 1820-х - 1860-х рр. залишились поодинокі дерева та мала архітектурна форма – купальня. На нижній терасі – два ставки з островками, тополева алея та композиції з кам'яних брил. На території парку серед порід дерев, що збереглися до сьогодні, переважають листяні (дуб, тополя, клен, ясен).

Фахівці впевнено стверджують, що парк коростишівської садиби графа Олізара й досі можна вважати «малою Софіївкою» [Лукомский Г.К. Коростышев, с. 3-7; Родичкіна О., Родичкін І. Майстер садово-паркового мистецтва. Життя і творчість Діонісія Міклера в Україні, с. 33-39].

Парк коростишівської садиби графа Олізара є пам'яткою садово-паркового мистецтва місцевого значення.

Значним історичним об'єктом природного походження визнано гранітну скелю, розташовану на узбережжі правого берега р. Тетерів, на якій за наказом Густава Олізара у середині 19 ст. викарбовано ім'я друга сім'ї Олізарів - польського поета Фелінського.

Природні комплекси прибережної смуги ріки Тетерів також належать до історичних ландшафтів, сформованих протягом століть, і потребують збереження.

1.2.4. АРХІТЕКТУРНО-ПРОСТОРОВА КОМПОЗИЦІЯ ТА ПЕЙЗАЖНО-ВИДОВА СТРУКТУРА ІСТОРИЧНОГО ЦЕНТРУ МІСТА

Архітектурно-просторова композиція історичного центру Коростишева вирізняється певною своєрідністю, що обумовлено сполученням історичних та сучасних складових.

У створенні архітектурно-просторової композиції історичного центру міста беруть участь дві різні за хронологією виникнення групи об'єктів, які органічно доповнюють одна одну. Об'єкти однієї з груп, розташованої вздовж непарного боку вул. Дарбіняна, входять до складу історичного ядра стародавнього Коростишева. До них належить: садиба графа Олізара з парком (1820-і – 1860-і рр., вул. Дарбіняна, 1), католицький костюл (1780-і рр., вул. Дарбіняна, 7) та плебанія (I чверть 19 ст., вул. Дарбіняна, 9). На території колишньої садиби графа Олізара тепер це – міський парк) розміщено меморіальний комплекс пам'яті загиблих в роки громадянської та Великої Вітчизняної воєн, який складається з групи братських та індивідуальних могил, Обеліску Слави (пам'ятника народу-переможцю) та скульптурної Алеї Героїв, які загинули в боях за звільнення Коростишівського району від німецько-фашистських загарбників у 1943 р.

Об'єкти другої групи являють собою забудову вул. Червона Площа, сформованої, переважно у кін. 1950-х – I пол. 1960-х рр. на території колишнього ринкового майдану 17-19 ст. Архітектурним акцентом площі є будинок культури (1964 р.), розміщений по осі широкої бульварної смуги. В якості другорядних елементів композиції Червоної площі виступають 2-3-поверхові будівлі житлового та громадського призначення, розташовані обабіч бульвару з парковою скульптурою. З композиційної точки зору простір Червоної площі належить до відкритого типу.

Алея Героїв, що знаходиться на верхній терасі міського парку на одній поздовжній планувальній вісі з площею перед будинком культури, орієнтована у напрямку схід – захід і тому візуально сприймається як продовження площі. Сучасною домінантою Алеї є обеліск Слави, встановлений 1965 р., який височіє по її осі.

Містоформуючі складові історичного ядра стародавнього Коростишева включено у структуру сучасного центру міста: як в якості історичних домінант (католицький костюл), так і в якості пейзажно-видових компонентів (комплекс споруд садиби графа Олізара з парком, розташованим у двох рівнях).

Велику роль у формуванні пейзажно-видової структури історичного ядра Коростишева відіграє чередування видів та панорам, які відкриваються в процесі проходження з верхньої тераси парку на нижню, коли неупередженому погляду відвідувача постають в різних ракурсах просторові композиції з дерев та кам'яних брил на тлі водних дзеркал ставків з невимушеними островками.

На жаль, сприйняття пейзажної композиції нижньої тераси парку має досить локальний характер внаслідок того, що ця ділянка заплави ріки обмежена не тільки рельєфом місцевості, але й щільністю зелених насаджень безпосередньо вздовж берегової лінії р. Тетерів, що не дозволяє відкрити панораму парку в бік ріки та її протилежного (правого) берега, а також, водночас – обмежує можливості повноцінного залучення водної поверхні ріки у пейзажну композицію парку.

Як вже зазначалося вище, католицький костюл Різдва Пресвятої Діви Марії (вул. Дарбіняна, 7) є єдиною архітектурною домінантою історичного ядра міста. Зона огляду костюлу обмежується відстанню до 220 м у північному напрямку вздовж вул. Дарбіняна або з боку верхньої тераси парку та до 170-180 м – у південному та західному напрямках (див. креслення "Фрагмент історико-архітектурного опорного плану м. Коростишева" в масштабі 1 : 2 000).

З непарного боку вул. Дарбіняна розташована будівля райдержадміністрації (кін. 1950-х – I пол. 1960-х рр.), яку за її призначенням та місцем знаходження можна віднести до складу об'єктів історичного центру міста.

Сучасною архітектурною домінантою центральної частини міста є вято-Троїцька церква (2004 р.), споруджена на вул. К.Лібкнехта, 13.

Таким чином, незважаючи на складний характер взаємозв'язків між окремими елементами, архітектурно-просторова композиція історичного центру Коростишева забезпечує можливість послідовного видового розкриття всіх його складових.

РОЗДІЛ 1.3.

КОМПЛЕКСНА ІСТОРИКО-КУЛЬТУРНА ОЦІНКА ТЕРИТОРІЇ м. КОРОСТИШЕВА

1.3.1. УЗАГАЛЬНЕНА ОЦІНКА КУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ МІСТА

Нерухомі об'єкти культурної спадщини, розташовані на території м. Коростишева, поділяються на декілька видів: об'єкти архітектури, містобудування, садово-паркового мистецтва, історичні, монументального мистецтва, археологічні.

При ознайомленні з містом розгляд сукупності об'єктів архітектурної спадщини відбувається у тісному взаємозв'язку з природними особливостями та композиційно-пейзажними якостями місцевості. Це справляє незабутнє враження, створюючи неповторний образ міста, в якому крізь призму сучасних нашарувань ще проглядаються характерні риси середньовічної архітектури барокко, більш пізні – класицизму та різновидів історизму різних періодів.

До пам'яток містобудування місцевого значення належить садиба графа Олізара з парком (1820-і – 1860-і рр., вул. Дарбіняна, 1), охор. № 215. Садиба є історично сформованим комплексом з частково збереженою історичною забудовою, планувальною та просторовою структурою, поєднаною з ландшафтом, який первісно було оформлено у стилі англійського парку. До складу цього комплексу включено пам'ятки архітектури місцевого значення: купальню (1820 р., охор. № 215/1) та господарську споруду садиби графа Олізара (1830-1840 рр., охор. № 215/2), розташовані на верхній терасі парку. Поруч знаходиться колонада житлового будинку садиби гр. Олізара (поч. 19 ст.), який перебував на державному обліку як пам'ятка архітектури місцевого значення (відповідно до розпорядження голови Житомирської облдержадміністрації від 04.03.1996 р. № 151), але пізніше його було розібрано. Колонада пропонується до включення у перелік щойно виявлених об'єктів культурної спадщини (архітектура).

Територія садиби графа Олізара є також пам'яткою садово-паркового мистецтва місцевого значення, де паркове будівництво поєднано як з природним, так і зі створеним людиною ландшафтом. (Межі згаданої пам'ятки містобудування співпадають з межами пам'ятки садово-паркового мистецтва місцевого значення - парк Коростишівської садиби графа Олізара (1820-і -1860-і рр., вул. Дарбіняна, 1).

На території парку створено меморіальний комплекс, який складається з групи братських (10) та індивідуальних (15) могил періоду громадянської й Великої Вітчизняної воєн і пам'ятника народу-переможцю (1941-1945 рр.) - пам'яток історії місцевого значення (охор. №№ 626, 637), а також - так званої Алеї Героїв (вул. Дарбіняна, 1). Меморіальний комплекс відіграє помітну роль у формуванні сучасного обличчя міста.

До складу пам'ятки історії місцевого значення - група братських (10) та індивідуальних (15) могил періоду громадянської та Великої Вітчизняної війни - входять наступні могили: могила Дарбіняна Л.Х. (1905-1943 рр.) - Героя Радянського Союзу (1943 р., охор. № 626/1), могила Гелевея К.В. (1884-1957 рр.) – учасника громадянської війни, організатора та керівника Коростишівського партизанського загону (1918-1919 рр., охор. № 626/2), могила Назаренка І.Г. (1900-1920 рр.) – голови Коростишівського ревкому (1920 р., охор. № 626/3), братська могила радянських воїнів (поховано 47 чоловік), 1943 р. (охор. № 626/4), братська могила радянських воїнів (поховано 108 чоловік), 1943 р. (охор. № 626/5), братська могила жертв фашизму (кількість похованих невідома), 1941-1945 рр. (охор. № 626/6), братська могила радянських воїнів (поховано 9 офіцерів), 1943 р. (охор. № 626/7), братська могила радянських воїнів (поховано 17 чоловік), 1943 р. (охор. № 626/8), братська могила радянських воїнів (кількість похованих невідома), 1941-1945 рр. (охор. № 626/9), братська могила радянських воїнів (кількість похованих невідома), 1941-1945 рр. (охор. № 626/10), братська могила шахтарів (кількість похованих невідома), 1948 р. (охор. № 626/11), могила Вовченка С.М. – підпільника, 1941-1945 рр. (охор. № 626/12), могила Гелевея Ф.В. – партизана, 1941-1945 рр. (охор. № 626/13), могила Зарицького Л.Ю. – партизана, 1941-1945 рр. (охор. № 626/14), могила Гусакова І. – учасника громадянської війни, 1922 р. (охор. № 626/15), могила Коваленка М.П. – керівника підпільної організації, 1941-1945 рр. (охор. № 626/16), могила Мамченка Ф.В. – підпільника, 1941-1945 рр. (охор. № 626/17), могила Неділька І.Є. – підпільника, 1941-1945 рр. (охор. № 626/18), братська могила жертв фашизму (кількість похованих невідома), 1941-1945 рр. (охор. № 626/19), могила Хомякова А.І. – підпільника, вчителя, 1941-1945 рр. (охор. № 626/20), могила Шимановського П.І.- комісара партизанського загону, 1941-1945 рр. (охор. № 626/21), могила Шклярука М.В. – підпільника, 1941-1945 рр. (охор. № 626/22).

Алея Героїв, що відкрита 1986 р. (автор – скульптор В.М.Рожик), фланкована скульптурними горельєфами Героїв Радянського Союзу, які

загинули в боях за звільнення Коростишівського району від німецько-фашистських загарбників у 1943 р.: Шелушкова Г.І. (1899-1943 рр.); Дарбіняна Л.Х. (1905-1943 рр.); Воронцова М.О. (1922-1943 рр.); Гур'єва Г.І. (1921-1943 рр.); Косарева А.В. (1913-1943 рр.); Мітькіна Б.В. (1914-1943 рр.); Попова Л.І. (1905-1943 рр.); Пореченкова І.Н. (1921-1943 рр.); Рінчіно Б. (1913-1943 рр.); Тихонова В.І. (1910-1943 рр.). Алея Героїв пропонується до включення у перелік щойно виявлених об'єктів культурної спадщини (монументальне мистецтво). Зараз Алея Героїв перебуває на державному обліку як пам'ятка архітектури місцевого значення (охор. № 215/5).

Найвизначнішим серед об'єктів архітектурної спадщини Коростишева безумовно є костьол Різдва Пресвятої Діви Марії (1780-і рр., вул. Дарбіняна, 7) - пам'ятка архітектури місцевого значення (охор. № 94). Костьол являється взірцем українського бароко кін. 18 ст., завдяки чому виступає в якості своєрідної "візитної картки" міста. На сусідній ділянці розташована плебанія - будинок ксьондза (I чверть 19 ст., вул. Дарбіняна, 9) - пам'ятка архітектури місцевого значення (охор. № 95), фасади та планування якої вирішені в системі класицизму. Ділянку перед плебанією, що поруч з костьолом, прикрашає пам'ятник-горельєф графу Густаву Олізару (1798-1865 рр.) – польському письменнику, мемуаристу, громадському діячу, встановлений 1999 р. Пам'ятник Г.Олізару пропонується до включення у перелік щойно виявлених об'єктів культурної спадщини (монументальне мистецтво).

Територія пам'ятки містобудування місцевого значення - садиби графа Олізара з парком (яка є також пам'яткою садово-паркового мистецтва) з розташованими тут об'єктами культурної спадщини, разом з ділянками костьолу та плебанії складають історичне ядро м. Коростишева, де збережено традиційний для міста характер середовища, сформованого протягом 17-19 сторіччь.

До об'єктів культурної спадщини, які мають локальне значення для підтримки композиційно-просторового каркасу історичного середмістя, належить комплекс будівель Коростишівської вчительської семінарії (вул. Леніна, 29), розміщений з північного боку від центральної історичної частини міста, на березі струмка Левча. Пам'ятка архітектури місцевого значення - головний навчальний корпус семінарії (споруджений 1873 р.), фасади якого оформлено у стилі неоренесанс, є прикрасою міста. В зв'язку з тим, що у вчительській семінарії протягом 1895-1899 рр. навчався відомий письменник С.В.Васильченко, будівля семінарії є також пам'яткою історії місцевого значення (охор. № 2100). На подвір'ї колишньої семінарії (тепер це

педагогічний коледж) 1953 р. встановлено бюст-пам'ятник класику української літератури І.Я.Франку (1856-1916 рр.). Пам'ятник перебуває на державному обліку як пам'ятка монументального мистецтва місцевого значення (охор. № 2124).

Зі споруд громадського призначення сер. 19 ст. збереглась лише будівля коростишівської поштової станції (1850-і рр.), розташована на автотрасі Київ-Житомир та споруджена за типовим проектом, характерною особливістю якого є стрілчасті вікна в стилі неоготики. Будівля поштової станції (вул. Більшовицька, 30, де зараз розміщена міська автостанція), є пам'яткою архітектури місцевого значення (охор. № 214). За радянських часів фасади будівлі обкладено силікатною цеглою, що спотворило її зовнішній вигляд.

Пам'ятка архітектури місцевого значення – головний корпус будинку відпочинку "Тетерів" (охор. № 216), розташованого у мальовничому оточенні дубрав і соснових лісів на південно-східній околиці міста (пров. Дачний, 15) - є яскравим прикладом використання стилістики так званого "радянського неокласицизму" початку 1950-х рр. в оформленні фасадів.

Крім вище згаданих, на території історичного середмістя знаходиться пам'ятник-обеліск на честь воїнів 129-ої гвардійської Червонопрапорної стрілецької дивізії 18 армії, яка брала участь у звільненні м. Коростишева від фашистських загарбників 20 грудня 1943 р. (вул. Дарбіняна, 10, на подвір'ї школи) - пам'ятка історії місцевого значення (охор. № 2105). Об'єктами культурної спадщини (монументальне мистецтво) є пам'ятник-бюст славетному українському поету Т.Г.Шевченку (1814-1861 рр.), який прикрашає сквер на вул. Червона площа поруч з Будинком культури, та пам'ятник майбутній жінці-матері, розміщений посеред бульвару по вул. Червона площа. Серед об'єктів культурної спадщини (історія) локальне значення мають: пам'ятний знак пожежникам-ліквідаторам аварії на ЧАЕС (1986 р., вул. Р.Люксембург) та пам'ятний знак жертвам голодомору (1932-1933 рр., вул. К.Лібкнехта, 13) зі зворушливим написом: «Тоді нас міг врятувати хліб. Тепер врятує – пам'ять».

На північній околиці міста в районі льонозаводу (вул. Гелевея, 151) розташований комплекс обелісків на братській могилі радянських воїнів (поховано 92 чоловіка), 1943 р. - пам'ятка історії місцевого значення (охор. № 1619). Пам'ятками історії місцевого значення визначено братську могилу сім'ї партизана Цендрівського (поховано 5 чоловік), 1943 р. (охор. № 627) та

могилу Героя Радянського Союзу Балакіна В.М. (1919-1966 рр.) (охор. № 2106), які знаходяться на території міського кладовища по вул. Леніна, 95.

Вдалим розміщенням на пагорбі біля мосту через р. Тетерів вирізняється пам'ятник комсомольцям, які загинули під час Великої Вітчизняної війни - пам'ятка історії місцевого значення (охор. № 2497, вул. Більшовицька, 1-а).

У південній частині міста по вул. Шевченка встановлено пам'ятник-обеліск вчителям та учням школи № 1, які загинули під час Великої Вітчизняної війни, який є пам'яткою історії місцевого значення (охор. № 1618).

На правому березі р. Тетерів у східній частині міста розташовані наступні пам'ятки історії місцевого значення: пам'ятник-обеліск робітникам гранкар'єрів, які загинули під час Великої Вітчизняної війни (охор. № 634), вул. Червоних партизан (біля контори гранзаводу на розвилці доріг); братська могила радянських воїнів (поховано 5 чоловік), 1943 р. (охор. № 2103), навпроти ділянки по вул. Червоних партизан, 29 (біля гранкар'єру); пам'ятник-обеліск воїнам-визволителям, 1943 р. (охор. № 2104), вул. Перемоги, 65, східна околиця міста (на автотрасі Київ - Житомир); пам'ятник-обеліск на честь партизанів та підпільників, які боролися з німецько-фашистськими загарбниками в роки Великої Вітчизняної війни (охор. № 643), вул. Перемоги, 52, східна околиця міста, 104-й км автотраси Київ – Житомир; братська могила радянських воїнів (поховано 145 чоловік), 1943 р. (охор. № 625), вул. Перемоги (біля будинку відпочинку “Тетерів”).

До пам'яток історії місцевого значення, які не відіграють помітної ролі у формуванні історичного обличчя міста, належать: будинок, в якому у 1900 р. містився волосний ревком, головою якого був Назаренко І.Г. (охор. № 2495, вул. Леніна, 20); школа, де навчався Сидоренко Б.С. – Герой Радянського Союзу, 1941-1945 рр. (охор. № 2496, вул. Назаренка, 16); пам'ятний знак на честь робітників паперової фабрики, які загинули під час Великої Вітчизняної війни (охор. № 2101, вул. Пролетарська, 21, прохідна фабрики), на яких встановлено меморіальні дошки.

На південній околиці міста (узбережжя лівого берега р. Тетерів) розташовано дві пам'ятки археології місцевого значення: багат шарові поселення 1, 6–7, 8–9 ст. н.е. (охор. №№ 579, 579-а).

Центральну частину міста охоплює ділянка археологічного культурного шару – «містечко Коростишів» (17-19 ст.). В її межах

розташовані локальні ділянки археологічного культурного шару: сліди поселення Коростишів – III (16-19 ст.), в районі вул. Назаренка і школи № 3; сліди поселення Коростишів – V (12-13, 16-19 ст.), на території центрального парку, на схід від вул. Дарбіняна; сліди поселення Коростишів – VI (12-13, 16-19 ст.), в районі будинку ксьондза (плебанії) та приміщення райдержадміністрації, на схід від вул. Дарбіняна; сліди поселення Коростишів – IX (12-13, 16-19 ст.), що відповідає південно-східній ділянці центрального парку, на схід від вул. Дарбіняна.

Крім того, виділено ділянки археологічного культурного шару - поселення давньоруського часу Левча-1, Левча-2, Левча-3, Левча-4 (12-13 ст.), розташовані на південний захід від вул. Жовтневої вздовж річища однойменного струмка, та ділянки археологічного культурного шару - багат шарові поселення Коростишів – VII, Коростишів – VIII, Коростишів-Козіївка – I (що знаходяться у північно-східній частині міста); Коростишів – IV, Киричанка – I, (розташовані на південно-західній околиці). Ділянки археологічного культурного шару визначено на підставі огляду історико-археологічних об'єктів і джерел / матеріалів до історико-архітектурного опорного плану м. Коростишева (див. Додаток 2.5).

1.3.2. ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ІСТОРИЧНОГО АРЕАЛУ м. КОРОСТИШЕВА

Історичний ареал – це найбільш освоєна в минулому і добре збережена частина території населеного місця, що відрізняється традиційним характером середовища і значною кількістю об'єктів культурної спадщини від інших, менш освоєних або погано збережених частин населеного місця. Історичний ареал є спеціально виділеною у населеному місці територією історико-культурного значення із затвердженими межами, яка фіксується в усіх землевпорядних і містобудівних документах та розглядається як специфічний об'єкт містобудівного проектування.

Територія історичного ареалу м. Коростишева охоплює історично сформоване ядро міста, де, в цілому, збереглись старовинний вигляд, розпланування і характер забудови 17-19 сторіч. Історичний ареал включає територію пам'ятки містобудування місцевого значення - садиби графа Олізара з парком (1820-і – 1860-і рр., вул. Дарбіняна, 1), охор. № 215. Парк садиби являється пам'яткою садово-паркового мистецтва. Складовими елементами комплексу садиби є пам'ятки архітектури місцевого значення: купальня (1820-і рр., охор. № 215/1) та господарська споруда (1830-1840 рр., охор. № 215/2), поруч з якими на верхній терасі парку розташована колонада житлового будинку садиби гр. Олізара (поч. 19 ст.) - об'єкт культурної спадщини (архітектура). На території парку знаходиться також меморіальний комплекс, який складається з пам'яток історії місцевого значення - групи братських (10) та індивідуальних (15) могил періоду громадянської й Великої Вітчизняної воєн, (1918-1919 рр., 1943 р., охор. № 626), а також - пам'ятника народу-переможцю (1941-1945 рр., охор. № 637). До складу меморіального комплексу входить Алея Героїв, фланкована бюстами Героїв Радянського Союзу, які загинули в боях за звільнення Коростишівського району від німецько-фашистських загарбників у 1943 р. Алея Героїв пропонується до включення у перелік щойно виявлених об'єктів культурної спадщини (монументальне мистецтво).

До історичного ареалу входять також території пам'яток архітектури місцевого значення - костюлу Різдва Пресвятої Діви Марії (1780-і рр., вул. Дарбіняна, 7, охор. № 94) та плебанії - будинку ксьондза (І чверть 19 ст., вул. Дарбіняна, 9, охор. № 95). Перед плебанією розміщено пам'ятник-горельєф графу Густаву Олізару (1798-1865 рр.) – польському письменнику, мемуаристу, громадському діячу - об'єкт культурної спадщини

(монументальне мистецтво).

Історичний ареал знаходиться на території археологічного культурного шару «містечко Коростишів» (17-19 ст.).

Межі історичного ареалу проходять: з північного боку - узвозом від вул. Дарбіняна до греблі, зі східного – береговою лінією лівого берега р. Тетерів, з південного – провулком Садовим, із західного боку - східними кордонами ділянок № 3/1 по пров. Садовому, №№ 13, 11 по вул. Дарбіняна, далі - вулицею Дарбіняна.

2. ДОДАТКИ